

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่จะนำไปสู่การสร้างกรอบความคิดทางการวิจัย (theoretical framework) และกรอบแนวความคิดในการวิจัย (conceptual framework) ประกอบด้วยหัวข้อดังนี้

1. การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
2. แนวคิดการศึกษาศักยภาพชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และทักษะ
4. แนวคิดการพัฒนา และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
5. แนวคิดการสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยว
6. ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนา และการแพร่กระจาย
7. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จรินทร์ อาสาทรธรรม (ม.ป.ป.) เสนอคำจำกัดความของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากการประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดาที่ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้นำมาจากแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนเน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนา และการอนุรักษ์ว่า เป็นการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้อง และสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวจึงมีความหมายถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศโดยมีหลักการดังนี้

1. การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างพอดี เน้นธุรกิจในระยะยาว
2. การลดการบริโภคที่เกินความจำเป็น ลดของเสียเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อเพิ่มคุณภาพ ด้านการท่องเที่ยว
3. การรักษา และส่งเสริมความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยขยายฐานของการท่องเที่ยวในอนาคต
4. การประสานการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้เข้ากับแผนการพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว
5. การท่องเที่ยวควรรับรองกิจกรรมท้องถิ่น โดยพิจารณาจากราคาให้เกิดการประหยัด แต่คงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

6. เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในด้านการจัดการผลตอบแทนแก่ประชาชน และสิ่งแวดล้อม เพื่อยกระดับคุณภาพ ชีวิต และการจัดการท่องเที่ยว

7. การประสานความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการ ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อลดการขัดแย้ง ช่วยกันแก้ปัญหา

8. การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดแทรกแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาอย่างยั่งยืนแก่บุคลากรทุกระดับเพื่อยกระดับด้านการบริการการท่องเที่ยว

9. ด้านข้อมูลข่าวสารที่สื่อกับนักท่องเที่ยว โดยมุ่งสร้างความเข้าใจเรื่องเคารพต่อธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

10. การวิจัย ติดตามผลเพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพ ปัญหา เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไขที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีลักษณะการท่องเที่ยวที่มีความต่อเนื่อง (continuity) ความต่อเนื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นทรัพยากรหลักในด้านการท่องเที่ยว และสามารถมอบประสบการณ์นันทนาการที่ดีแก่นักท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ (quality) โดยเน้นคุณภาพ ของสิ่งแวดล้อม คุณภาพ ของประสบการณ์นันทนาการที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ และคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่มีความสมดุล (balance) กับความต้องการของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ความต้องการของชุมชนในท้องถิ่น และขีดความสามารถของทรัพยากร

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539: 3-5) กล่าวถึงปัญหาหลักของการท่องเที่ยวปัจจุบันสามารถจำแนกได้ 2 ประการ คือ ประการแรก นโยบายการท่องเที่ยวที่เน้นรายได้มากกว่าที่จะคำนึงถึงสภาพ แวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และประการสุดท้ายคือ นโยบายของรัฐกำหนดเป็นส่วนๆ ไม่สัมพันธ์กัน ขาดหน่วยงานระดับสูงที่จะเป็นผู้ประสานนโยบายให้ออกมาเป็นรูปธรรมจึงทำให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย ทางหนึ่งในการแก้ปัญหา คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ขณะที่สมชัย เบญจขย (2539: 10) เสนอเป้าหมายหลักการที่การท่องเที่ยวควรให้เกิดขึ้นในเชิงปฏิบัติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คือ

1. ต้องดำเนินการในขอบเขตความสามารถธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว

2. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว

3. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และ

4. ต้องชี้้นำความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่น และชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น

หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการประสานการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนถือเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ และเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่สำคัญของการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ดังจะเห็นได้จากการรับรองแผนปฏิบัติการ Agenda 21 ซึ่งถือว่าเป็นแผนแม่บทของโลกที่กล่าวถึง การพัฒนาทุกประเภทต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อร่วมกับสังคมโลกให้การพัฒนาดำเนินไปโดยปราศจากความเสื่อมโทรม และการหมดสภาพ ของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม (Buckley, 1993) ขณะที่ พลชัย จิตติวิสัยลักษณ์ (2555: 91-92) เสนอหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน นักวิชาการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยว

ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ กับอีกลักษณะคือ มรดกทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมโดยคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ 3 ลักษณะ

ลักษณะแรก เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึก มีความรับผิดชอบต่อสภาพ แวดล้อม และระบบนิเวศนั้นๆ

ลักษณะที่สอง เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่สร้างความรู้ และให้ความรู้

ลักษณะที่สาม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาท มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมกันจัดทำ และร่วมได้รับผลประโยชน์อย่างเสมอภาค

Buckley (1993) ยังได้นิยามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ การนิยามแบบเข้มงวด (restrictive definition) และนิยามอย่างกว้างขวาง (broader definition) ดังภาพที่ 2.1

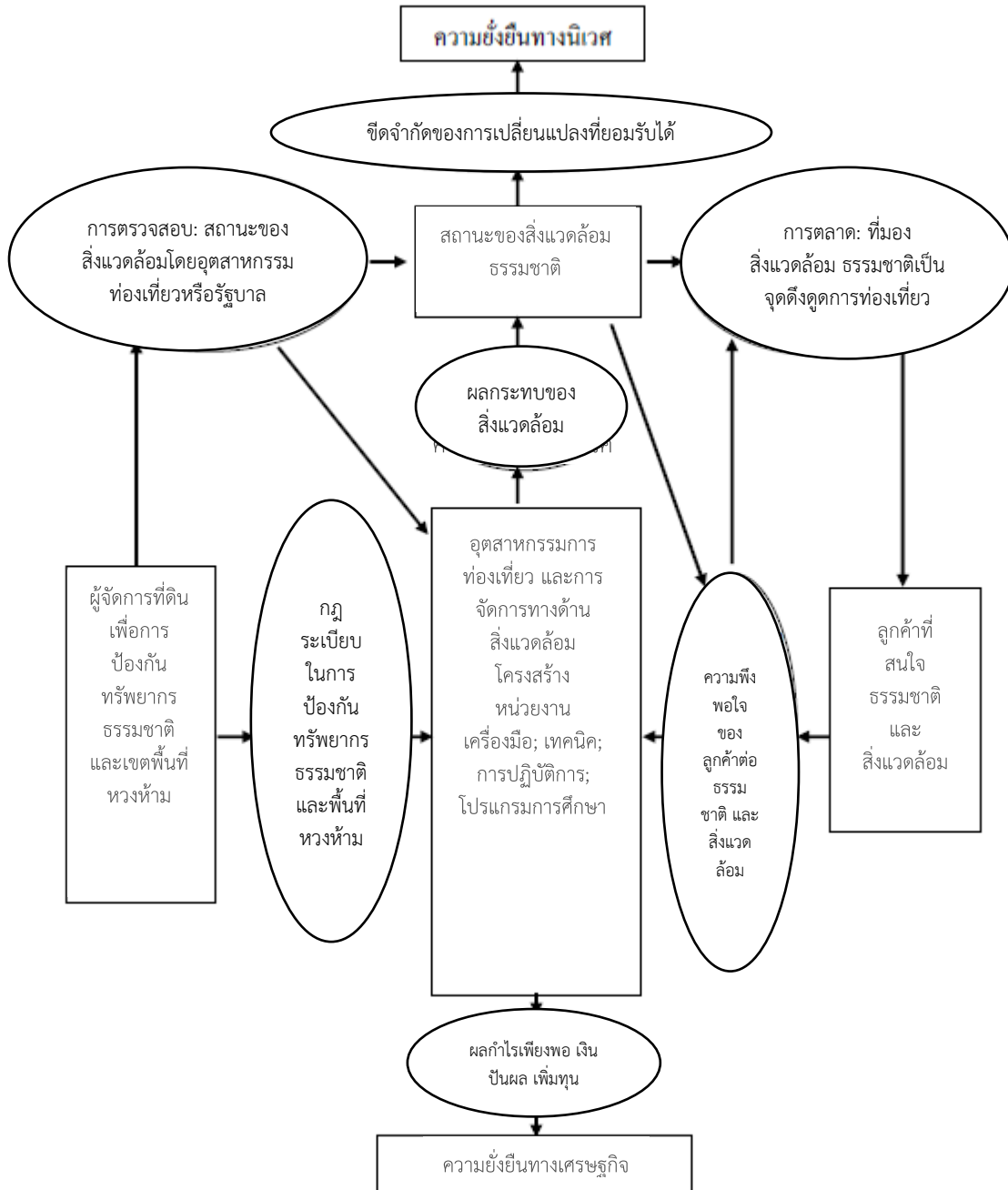

ภาพที่ 2.1 นิยามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา: (Buckley, 1993: 7)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

นิยามดังกล่าวเป็นการนิยามการท่องเที่ยวแบบเข้มงวด ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การร่วมกัน (intersection) ของวงกลมเล็กๆ สี่วง ซึ่งลักษณะหลักทั้งสี่นั้นเป็นสิ่งจำเป็นขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ ส่วนความหมายอย่างกว้างนั้น ลักษณะของอันหนึ่งในสี่ก็เพียงพอ แต่อย่างไรก็ตามทั้งสี่หัวข้อทั้งหมดนั้น เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งสิ้น ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์ของความยั่งยืนทางนิเวศ และความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ
ที่มา: (Buckley, 1993: 8)

ภาพที่ 2.2 เป็นแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ของความยั่งยืนทางนิเวศ (ecological sustainability) และแนวคิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ (economic sustainability) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นตัวเชื่อม กล่าวคือ การท่องเที่ยวจำเป็นต้องใช้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นจุดขายในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึง การตลาด และต้องพยายามทำให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ จึงจะทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวอยู่ได้ นั่นหมายถึง มีผลกำไรเพียงพอในระดับหนึ่ง สุดท้ายก็คือ ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศ ยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ขณะที่ความยั่งยืนทางระบบนิเวศมีความสำคัญไม่แพ้กัน เพราะถ้าระบบนิเวศเสื่อมโทรมลง การท่องเที่ยวก็อยู่

ไม่ได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้น จึงมีการตรวจสอบสถานะของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา โดยการจัดการ และ ออกกฎระเบียบในการป้องกันหวงห้ามไม่ให้แหล่งทรัพยากร หรือการท่องเที่ยวนั้นเกิดผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมมากเกินไป จนเกินขีดจำกัด การเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ (limit of acceptable change) โดยมีการกำหนดขีดความสามารถรองรับ (carrying capacity) ของแหล่งท่องเที่ยว

ประเภทแหล่งท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็น 2 แหล่ง คือ การแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามการท่องเที่ยว แห่งประเทศไทย และ การแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสเชิงนันทนาการ (มนัส สุวรรณ, 2544: 76-78; Clark & Stankey, 1979: 191-193) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีลักษณะย่อยอีก 3 ประเภท คือ
  - 1.1 ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงาม และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
  - 1.2 ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา
  - 1.3 ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะ และขนบธรรมเนียมประเพณี ที่บรรพบุรุษได้สร้างสม และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบมา
2. การแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสเชิงนันทนาการ (recreation opportunity spectrum-ROS) เป็นการแบ่งแหล่งท่องเที่ยวบนพื้นฐาน และแนวคิดของการวางแผน การจัดการ และการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว หลักการแบ่งลักษณะนี้ใช้ลักษณะทางกายภาพ พื้นที่ (physical setting) ลักษณะทางสังคม (social setting) และลักษณะการจัดการพื้นที่ (managerial setting)

รูปแบบของระดับกิจกรรมการท่องเที่ยว McGregor (1996) เสนอว่า กิจกรรมการท่องเที่ยว ควรเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุด หรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกัน หรือแก้ไขได้ กิจกรรมการท่องเที่ยวอาจจำแนกเป็นกิจกรรมที่เน้นการพักผ่อนหย่อนใจ กิจกรรมที่เน้นการแสดงออก และกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ กิจกรรมต่างๆ อาจมีความเหลื่อมซ้อน หรือสามารถปฏิบัติร่วมกันได้

ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว จากที่ วรรณมา ศิลปะอาษา (2547) และ สุนิสา จันท์เลขา (2548) เสนอว่า การกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว (positioning) หรือจุดเด่นของการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่างๆ นับเป็นการสร้างภาพ ลักษณะของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวในสายตานักท่องเที่ยวได้ทางหนึ่ง บางครั้งนิยมใช้กำหนดตราผลิตภัณฑ์ (branding) เพื่อสร้างการรับรู้ และการยอมรับของนักท่องเที่ยวต่อพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายวิธีในการเลือกกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เช่น กำหนดตามคุณลักษณะเด่นของผลิตภัณฑ์ หรือกำหนดให้แตกต่างจากคู่แข่งอื่น โดยเน้นการให้บริการที่แตกต่าง ทำเลที่ตั้ง การตกแต่งสถานที่ รวมทั้งชื่อเสียง และภาพ ลักษณะของผลิตภัณฑ์

หลักการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (principle of sustainable tourism) ซึ่งองค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization: WTO) ได้กำหนดหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (ร่ำไพรรณ แก้วสุริยะ, 2543: 7) 10 ประการดังนี้

1. การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรอย่างพอคิ (using resource sustainable) ประกอบด้วย การจัดการใช้ทรัพยากร และมรดกธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และประหยัด คงความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด และก่อผลกระทบทางลบให้น้อยที่สุด คำนึงถึงต้นทุนด้านคุณค่า ด้านคุณภาพของธรรมชาติ ด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ลดการบริโภค และใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น และลดการก่อของเสีย (reducing over-consumption and waste) ร่วมกันวางแผน จัดหาทรัพยากรทดแทน ลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก ลดการก่อของเสีย หรือขยะด้วยการแยกขยะ ใช้ระบบหมุนเวียนการใช้ หรือแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่

3. รักษา และส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม (maintain diversity) วางแผนขยายการท่องเที่ยว รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว เพิ่มคุณค่า และมาตรฐานการบริการเพื่อจูงใจนักท่องเที่ยว

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (integrating tourism into planning) ทำงานตามแผน และประสานกับแผนการพัฒนา ประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในท้องถิ่น และส่วนกลาง

5. การท่องเที่ยวสนับสนุนการขยายเศรษฐกิจในท้องถิ่น (supporting local economy) การประสานงานกับองค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานราชการท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาท้องถิ่น สรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรท้องถิ่น ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขายเพื่อจูงใจนักท่องเที่ยว

6. การมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับท้องถิ่น (involving local communities) ทำงานร่วมกันกับท้องถิ่นแบบองค์รวม (participation approach) ประสานเครือข่ายระหว่างองค์กร และท้องถิ่นเพื่อยกระดับคุณภาพ ของการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

7. จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีประโยชน์ร่วมกันสม่ำเสมอ (consulting stakeholders and the public) ประสานงานกับชุมชน หรือประชาชนในพื้นที่ท่องเที่ยว รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ร่วมปรึกษาหารือเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว ประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว แก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการตลาด การจัดประชุมสม่ำเสมอเพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน และลดความขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

8. การพัฒนาบุคลากร (training staff) ให้ความรู้ ฝึกอบรม และส่งไปปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ ยกระดับมาตรฐานการบริการ

9. การรับผิดชอบด้านการตลาดท่องเที่ยว (marketing tourism responsibly) โดยมีผู้รับผิดชอบร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการจัดเตรียมข้อมูล ข่าวสารการท่องเที่ยว และบริการเป็นคู่มือการท่องเที่ยว

10. ประเมินผลตรวจสอบ และวิจัย (undertaking responsibly) โดยมีผู้รับผิดชอบการประเมินผล ตรวจสอบ ติดตามผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว เพื่อช่วยแก้ปัญหา และเพิ่มคุณค่า และคุณภาพ ของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว และนำผลการวิจัยมาปรับปรุง และแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน ซึ่งการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแต่เดิมขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนในท้องถิ่น จึงส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ และสังคม ชุมชนจึงต้องปรับวิธีคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม นอกจากนั้น ในการจัดการการท่องเที่ยวจะต้องเชื่อมโยงกับ “ศักยภาพ ของชุมชน” ซึ่งเป็นขีดความสามารถ หรือความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การกระจายรายได้ และที่สำคัญ การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นชุมชนควรได้รับการเสริมสร้างศักยภาพ การท่องเที่ยวหลายๆ ด้าน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2548: 187-188) เช่นเดียวกับแนวคิดของ Boo ที่ให้ความสำคัญกับชุมชน จากการค้นคว้าวิจัยเรื่อง *Ecotourism: The Potentials and Pitsfalls* เป็นการค้นคว้าวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในลาตินอเมริกา และหมู่เกาะแคริบเบียน ซึ่งพบว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ ซึ่งมีผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้ชุมชน หรือท้องถิ่น และมีการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม (ทิพาพร พิมพ์พิสุทธิ์, 2549: 14)

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว โดยปกป้อง และรักษาโอกาสให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคต ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งหมดที่จะสนองต่อความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็สามารถดำรงรักษาเนื้อหาทางวัฒนธรรม กระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็น ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเกื้อหนุนในระบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ และมนุษย์ทั้งหลาย จากแนวคิดดังกล่าว World Tourism Organization (1998: 21-22) กำหนดเป็นหลักเกณฑ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ 5 คุณลักษณะ คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทรัพยากรอื่นๆ ในการท่องเที่ยวจะต้องได้รับการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องในอนาคต โดยยังสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่สังคมปัจจุบันได้

2. จะต้องมีการวางแผน และจัดการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

3. คุณภาพ สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว โดยภาพ รวมจะยังคงได้รับการรักษาไว้ได้ และปรับปรุงให้ดีขึ้นเมื่อจำเป็นต้องทำ

4. จะต้องรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเอาไว้เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะยังคงสามารถรักษาความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนอยู่ได้ และสามารถทำการตลาดต่อไปได้

5. ผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวจะต้องเผื่อแผ่ หรือกระจายไปในทุกภาคส่วนของสังคม เท็ดชวย ช่วยบำรุง (2552: 54) กำหนดหลักเกณฑ์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 16 ด้าน ประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ความร่วมมือของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. การสร้างโอกาสการจ้างงานที่มีคุณภาพ
4. การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว
5. การใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า เกิดประโยชน์สูงสุด
6. การวางแผนระยะยาว
7. ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
8. ความสอดคล้องกันระหว่างแผนการท่องเที่ยว และแผนพัฒนาด้านต่างๆ
9. ความร่วมมือระหว่างผู้กำหนดนโยบายกับผู้ปฏิบัติ
10. การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ
11. การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว
12. การสร้างหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบ
13. การเน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
14. การพัฒนาคน การศึกษา และหลักสูตรต่างๆ
15. การเสริมสร้างลักษณะเด่น อัตลักษณ์ของชุมชน และพื้นที่
16. การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากร
17. การดำรงรักษาทรัพยากรมรดกทางวัฒนธรรม และวัฒนธรรม
18. การทำการตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงมีแนวคิดที่มุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมปรับสภาพ การจัดการเพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลง (paradigm shift) ที่เปลี่ยนจากสังคมบริโภคนิยมสู่ยุคสมัย

สังคมเป็นใหญ่ (สมัย อาภาภิรม, 2538) ขอบเขตของการพัฒนาจึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบทุกส่วนของการท่องเที่ยว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2550) ที่ว่าปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกคนในประเทศ สามัญสำนึกเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ความสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมจะทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวคงอยู่บนโลกได้อย่างยาวนาน เมื่อทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่เกิดความเสื่อมโทรม และสามารถอำนวยความสะดวกต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีแล้ว การท่องเที่ยวจะเกิดความยั่งยืนในที่สุด (ชัชพล ทรงสุนทรวงค์, 2547) นั่นคือ กิจกรรมการท่องเที่ยวต้องสามารถดำรงอยู่ได้ โดยมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเยื่อนอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงสามารถรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ไม่เสื่อมคลาย ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น ภายใต้อิทธิพลความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับได้ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งประชาชนทุกส่วนต้องได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคกัน รวมถึงมีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศของท้องถิ่นไว้ได้ ทั้งนี้ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมจะต้องไม่มี หรือมีน้อยที่สุด ซึ่งมีเพียงการจัดการอย่างยั่งยืนเท่านั้นจึงจะสามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้ (พจนา สวนศรี, 2546: 68-71; มิสรา สามารถ, 2543: 26-30; สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542: 2; จำเริญ ชุณหโสภาค, 2553: 59)

การท่องเที่ยวจันทบุรี

จังหวัดจันทบุรีเริ่มมีการตั้งเมืองครั้งแรกที่บริเวณหน้าเขาสระบาป บนพื้นเมืองกลุ่มแรกที่เรียกว่า “ชาวซอง” เข้ามาตั้งรกรากในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายชาวซองดั้งเดิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่บ้านคลองพลู อำเภอเขาฉกรรจ์ ในปี พ.ศ. 2200 จึงได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านลุ่ม ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี หลังจากที่ถูกกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า จันทบุรีเป็นเมืองที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังเป็นพระยาวชิรปราการได้นำกำลังพลตีฝ่าวงล้อมพม่าออกมาทางทิศตะวันออก และยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นเวลา 5 เดือน เพื่อเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหารและเสบียง ก่อนนำกำลังพลกลับไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310

ต่อมา พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสได้เข้ามายึดครองเมืองจันทบุรีไว้จนถึง 11 ปี จนไทยต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกเมืองจันทบุรีกลับคืนมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่ เมืองจันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน (จังหวัดจันทบุรี, 2560)

สภาพทั่วไป ลักษณะทางกายภาพ และที่ตั้ง

จังหวัดจันทบุรี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ 12 - 13 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 101 - 102 องศาตะวันออก ระยะทางห่างจากกรุงเทพฯ ตามเส้นทาง (สายใหม่) ประมาณ 239 กิโลเมตร

อาณาเขตจังหวัดจันทบุรีมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว
ทิศใต้	ติดต่อจังหวัดตราดและอ่าวไทย
ทิศตะวันออก	ติดต่อจังหวัดตราด และประเทศกัมพูชา
ทิศตะวันตก	ติดต่อจังหวัดระยอง และอ่าวไทย

แนวเขตติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชาประมาณ 86 กิโลเมตรและมีแนวชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 87 กิโลเมตร

ขนาดพื้นที่

พื้นที่จังหวัด จำนวน ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,961,250 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 16.63 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และร้อยละ 1.8 ของประเทศ

สภาพ ภูมิประเทศ

ป่าไม้ ภูเขา และเนินสูง เป็นลักษณะของภูมิประเทศด้านเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด ได้แก่ เขตอำเภอแก่งหางแมว อำเภอท่าใหม่ อำเภอมะขาม อำเภอสอยดาว อำเภอโป่งน้ำร้อน และตอนบนของอำเภอขลุง บริเวณดังกล่าวเป็นเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่การเกษตรปลูกสวนผลไม้ อย่างพารา ปาล์ม น้ำมัน และพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น

ที่ราบลุ่มภูเขา อยู่ตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอเขาคิชฌกูฏ ตอนบนของอำเภอท่าใหม่ อำเภอขลุง และตอนบนของอำเภอแหลมสิงห์ พื้นที่แหล่งน้ำที่ใช้ทำสวนผลไม้

ที่ราบฝั่งทะเล ได้แก่ พื้นที่อำเภอนายายอาม ตอนล่างของอำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ และอำเภอขลุง มีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลสลับด้วยเนินเขา เป็นบริเวณป่าชายเลน

แม่น้ำที่สำคัญ

จังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดชายฝั่งทะเล จึงมีแม่น้ำลำธารสายต่างๆ หลายสาย ซึ่งมีทิศทางการไหลของน้ำจากเหนือลงใต้เป็นส่วนใหญ่ ประกอบด้วย

1. แม่น้ำพังราด เป็นลำน้ำกั้นพรมแดนระหว่างจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดระยอง แม่น้ำพังราดเป็นลำน้ำสายสั้นๆ ความยาวจากต้นกำเนิดของลำน้ำเขวงค์ถึงปากแม่น้ำพังราด ทั้งสิ้น 30 – 50 กิโลเมตร ลำน้ำตอนต้นเกิดจากคลองเขวงค์ คลองนายายอาม นอกจากนี้ยังมีคลองห้วงหิน และคลองห้วยเตย ซึ่งกำเนิดจากเขาทะลาย ไหลลงสู่คลองนายายอามและต่อเนื่องเป็นลำน้ำพังราดในที่สุด

2. แม่น้ำวังโตนด กำเนิดจากเนินเขาบริเวณเขตติดต่อระหว่างอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว และอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีลำน้ำสาขาที่สำคัญ คือ คลองโตนด และคลองประแกต

3. แม่น้ำจันทบุรี เป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญที่สุดของจังหวัดจันทบุรี ประกอบด้วยแม่น้ำสาขาที่สำคัญ คือ คลองตารอง และคลองตาหลิว นอกจากนี้ ยังมีคลองทุ่งพล (คลองปรือ หรือคลองพยาธิ) ไหลลงมารวมกับแม่น้ำจันทบุรีที่ตอนใต้ของวัดพญาล่าง ผ่านตัวเมืองจันทบุรีออกปากแม่น้ำที่อำเภอแหลมสิงห์ รวมความยาวทั้งสิ้น 123 กิโลเมตร

4. แม่น้ำเวฬุ กำเนิดจากคลองขวาง ซึ่งเกิดจากหุบเขาชะอมและเขาทุ่งสะพานหิน ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอมะขาม ทางตะวันออกเฉียงเหนือ 10 กิโลเมตร แม่น้ำเวฬุ ความยาวทั้งสิ้น 87.5 กิโลเมตร

5. ลุ่มน้ำโตนดเลสาป ไหลจากอำเภอโป่งน้ำร้อนลงสู่ที่ราบราชอาณาจักรกัมพูชาจากทางทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ภูมิอากาศ

เป็นแบบมรสุมเมืองร้อน (Tropical Monsoon Climate) อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 28.31 องศาเซลเซียส มีฝนตกชุก ภูมิอากาศแบ่งออกได้เป็น 2 ฤดู คือ ฤดูฝน (wet season) และฤดูแล้ง (dry season) ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 2,859 มม. ต่อปี เนื่องจากพื้นที่ติดกับอ่าวไทยทำให้ได้รับอิทธิพลทั้งลมมรสุมจากทะเลจีนใต้ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายนถึงเดือนตุลาคม หลังจากนั้นจะได้รับอิทธิพลความกดอากาศสูงที่พัดผ่านจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มเข้าสู่ฤดูหนาว ทำให้อากาศหนาว

เย็นเป็นช่วงระยะสั้นๆ ตั้งแต่ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม ส่วนฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม

การปกครอง

แบ่งออกเป็น 10 อำเภอ 76 ตำบล 728 หมู่บ้าน 33 ชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 82 แห่ง ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 5 แห่ง เทศบาลตำบล 42 แห่ง และ องค์การบริหารส่วนตำบล 34 แห่ง

ประชากร

ปี 2557 จังหวัดจันทบุรีมีจำนวนประชากร รวมทั้งสิ้น 527,350 คน เป็นชาย 259,041 คน เป็นหญิง 268,309 คน

ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม

จำนวนและ สัดส่วนประชากรในเมืองและในชนบท

ประชากรในเมือง 109,320 คน ประชากรในชนบท 299,659 คน ประชากรในเมืองส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เทศบาลเมืองจันทบุรี เทศบาลเมืองจันทนิมิต เทศบาลเมืองท่าช้าง เทศบาลตำบลพลับพลานารายณ์ เทศบาลตำบลเกาะขวาง อำเภอเมืองจันทบุรี เทศบาลเมืองขลุง อำเภอขลุง เทศบาลตำบลทับช้าง เทศบาลตำบลทรายขาว อำเภอสอยดาว

การนับถือศาสนา

ในปี พ.ศ. 2558 จังหวัดจันทบุรี มีผู้นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 300,762 คน คิดเป็นร้อยละ 98.58 รองลงมา นับถือศาสนาคริสต์ จำนวน 4,096 คน คิดเป็นร้อยละ 1.34 และนับถือศาสนาอิสลาม จำนวน 195 คน

พ.ศ. 2557 ศาสนสถาน จำนวน 501 แห่ง จำแนกเป็น วัด 243 แห่ง สำนักสงฆ์ 126 แห่ง ที่พักสงฆ์ 132 แห่ง โบสถ์คริสต์ 9 แห่ง และมีสยิด 1 แห่ง

โครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงบริการ

การคมนาคมและขนส่ง และการเชื่อมโยง

การเดินทางสู่จังหวัดจันทบุรีมีความสะดวกสบาย มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบก และทางอากาศ ตลอดจนทางน้ำ ดังนี้

ระบบโครงข่ายถนน มีเส้นทางเดินทางเข้าสู่จังหวัดจันทบุรี ดังนี้

- เส้นทางสายกรุงเทพฯ - ชลบุรี - พัทยา - บ้านฉาง - ระยอง - จันทบุรี โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 3 ระยะทางประมาณ 291 กิโลเมตร
- เส้นทางสายกรุงเทพฯ - ชลบุรี - ศรีราชา - บ้านฉาง - ระยอง - จันทบุรี ระยะทาง 254 กิโลเมตร
- เส้นทางสายกรุงเทพฯ - ชลบุรี - แกลง - จันทบุรี ระยะทาง 245 กิโลเมตร
- ทางหลวงพิเศษ (motorway) เริ่มต้นที่ถนนศรีนครินทร์ สิ้นสุดที่เมืองพัทยา ระยะทาง 248 กิโลเมตร เส้นทางยุทธศาสตร์เชื่อมระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านจังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว เข้าสู่ อำเภอสอยดาว อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอมะขาม และอำเภอเมืองจันทบุรี
- เส้นทางจันทบุรี - ตราด ระยะทาง 78 กิโลเมตร
- เส้นทางจันทบุรี - ระยอง ระยะทาง 103 กิโลเมตร
- เส้นทางจันทบุรี - ชลบุรี ระยะทาง 155 กิโลเมตร
- เส้นทางจันทบุรี - สระแก้ว ระยะทาง 169 กิโลเมตร

- เส้นทางจันทบุรี – ปราจีนบุรี ระยะทาง 269 กิโลเมตร
- เส้นทางจันทบุรี – นครราชสีมา ระยะทาง 352 กิโลเมตร
- เส้นทางจันทบุรี – บุรีรัมย์ ระยะทาง 441 กิโลเมตร

การขนส่งทางอากาศ

เดินทางไปยังสนามบินจังหวัดตราด และสนามบินตำบลเขาหัว อำเภอกาแพงใหม่ ซึ่งเป็นสนามบินที่ใช้ในราชการทหาร

การขนส่งทางทางน้ำ

ในอดีตใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลักโดยใช้ท่าเทียบเรือท่าแฉลบ ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง แต่ต่อมามีปัญหาเรื่องสันทรายในร่องน้ำ และในปัจจุบันจังหวัดกำลังปรับปรุงท่าเรือแหลมสิงห์ ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ เป็นท่าเทียบเรือเพื่อการท่องเที่ยวและการขนส่งสินค้า

ข้อมูลเศรษฐกิจ

ในปี 2556 เศรษฐกิจของจังหวัดจันทบุรี ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรเป็นหลัก เนื่องจากมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดอยู่ในภาคเกษตร 52,808 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 56.26 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด ภาคนอกเกษตรมีมูลค่า 41,061 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 43.74 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด จากสถิติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จังหวัดจันทบุรีมีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัด 93,869 ล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 0.73 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประเทศ (12,910,038 ล้านบาท) อัตราการเจริญเติบโต (ปี 2555-2556) จากปี พ.ศ. 2555 จำนวน 100,392 ล้านบาท เป็นจำนวน 93,869 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2556 หรือลดลงเท่ากับร้อยละ 6.49 โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในภาคเกษตร ผลิตภัณฑ์มวลรวมลดลง จำนวน 6,581 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 11.08 ขณะที่ภาคนอกเกษตรเพิ่มขึ้นเล็กน้อย จำนวน 58 ล้านบาท คิดเป็นเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.14 ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดต่อคนเท่ากับ 183,803 บาทต่อคนต่อปี ต่ำกว่าประเทศ (193,394 บาท)

บริการพื้นฐานด้านสังคม

การศึกษา

ในปี พ.ศ. 2526 จังหวัดจันทบุรีมีสถานศึกษา รวม 256 แห่ง แยกเป็นในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 219 แห่ง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จำนวน 22 แห่ง สำนักงานการศึกษาท้องถิ่น จำนวน 9 แห่ง และอื่น ๆ จำนวน 6 แห่ง นักเรียนรวม 94,232 คน แยกเป็นระดับก่อนประถมศึกษา 14,288 คน ระดับประถมศึกษา 41,511 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 23,717 คน และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 14,716 คน สถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออกและมหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตจันทบุรี

การสาธารณสุข

สถานบริการสาธารณสุข

1. สถานบริการสาธารณสุขภาครัฐ จังหวัดจันทบุรี มีโรงพยาบาลศูนย์ 1 แห่ง คือ โรงพยาบาลพระปกเกล้า (ระดับ A) มีโรงพยาบาลชุมชน 11 แห่ง (อำเภอกาแพงใหม่ มี 3 รพ.คือ รพ.ท่าใหม่ รพ.สองพี่น้อง และ รพ.เขาสุกิม) สถานเอนามัยหรือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ตำบล 105 แห่ง

2. สถานบริการสาธารณสุขภาคเอกชน ประกอบด้วยโรงพยาบาลเอกชน 2 แห่ง สถานพยาบาลไม่มีเตียงแผนปัจจุบันสาขาเวชกรรมชั้น 1 จำนวน 64 แห่ง สถานผดุงครรภ์ไม่มีเตียงชั้น 1 จำนวน 56 แห่ง ร้านขายยาแผนปัจจุบัน จำนวน 105 แห่ง ร้านขายยาแผนโบราณ จำนวน 20 แห่ง และคลินิกแพทย์แผนไทย จำนวน 10 แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

ทรัพยากรดิน

การที่สภาพ พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นพื้นที่ลาดชันมาก เช่น เนินเขาหรือเทือกเขาต่างๆ ลักษณะดินจึงเป็นดินต้นถึงลึก มีการระบายน้ำดีถึงดีเกินไป เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับปลูกไม้ยืนต้นหรือพืชสวนในเขตที่มีฝนตกชุก จังหวัดจันทบุรีมีเนื้อที่ทรัพยากรดินที่มีปัญหาต่อการเกษตร 2,334,658 ไร่ (ดินเปรี้ยวจัด 37,030 ไร่ ดินเค็ม 133,489 ไร่ ดินต้น 1,223,209 ไร่ พื้นที่ลาดชันเชิงซ้อน 911,579 ไร่) เนื้อที่ทรัพยากรดินอื่น ๆ และพื้นที่เบ็ดเตล็ด 1,626,592 ไร่

ทรัพยากรน้ำ

1. แหล่งน้ำธรรมชาติ จังหวัดมีแม่น้ำลำธารหลายสาย ซึ่งมีทิศทางการไหลของน้ำจากเหนือลงใต้เป็นส่วนใหญ่ ประกอบด้วย แม่น้ำพอง แม่น้ำวังโตนด แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำเวฬุ และลุ่มน้ำโตนเลสาป
2. การพัฒนาแหล่งน้ำ อ่างเก็บน้ำที่สำคัญ ได้แก่ *อ่างเก็บน้ำเขื่อนคีรีธาร* ความจุกักเก็บน้ำประมาณ 76 ล้านลูกบาศก์เมตร *อ่างเก็บน้ำคลองศาลทราย* มีความจุกักเก็บน้ำประมาณ 10 ล้านลูกบาศก์เมตร และอ่างเก็บน้ำพลวง มีความจุกักเก็บน้ำประมาณ 80 ล้านลูกบาศก์เมตร

ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ป่าอนุรักษ์ในลุ่มน้ำ ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว และอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ ทางด้านทิศเหนือในเขตพื้นที่อำเภอเขาคิชฌกูฏ และอุทยานแห่งชาติน้ำตกเขาสระบาปทางด้านทิศตะวันออกของเมืองจันทบุรี สำหรับป่าสงวนแห่งชาติ เช่น ป่าจันท-ตาเป๊ะ ป่าเขาวังแจ่ง ป่าเขาลูกช้าง ป่าเขาแกรด ป่าเขาสุกิม และป่าปลิวี่ จะเป็นพื้นที่ขนาดเล็กกระจายอยู่ตามแนวขอบลุ่มน้ำ โดยพื้นที่ป่าในอดีตได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรมในการปลูกผลไม้เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ป่าชุมชน และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจของจังหวัดจันทบุรี ในปี พ.ศ. 2554 พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน 9,232-2-39 ไร่ 98 หมู่บ้าน โดยจังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่ป่าไม้จำนวน 2,787,608.30 ไร่ ประกอบด้วยป่าสงวนแห่งชาติ 1,539,084.25 ไร่ อุทยานแห่งชาติ 130,436.50 ไร่ วนอุทยาน 9,500.00 ไร่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 810,773 ไร่ และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า 11,370.00 ไร่

ตารางที่ 2.1 พื้นที่ป่าไม้จังหวัดจันทบุรี

ประเภท	จำนวน (แห่ง)	พื้นที่ (ไร่)
ป่าสงวนแห่งชาติ	18	1,539,084.25
อุทยานแห่งชาติ	3	130,436.50
วนอุทยาน	1	9,500.00
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	3	810,773
เขตห้ามล่าสัตว์ป่า	1	11,370.00
รวมทั้งสิ้น	26	2,787,608.30

ที่มา: (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดจันทบุรี, 2560 อ้างใน จังหวัดจันทบุรี, 2560: 8)

ทรัพยากรแร่ แหล่งแร่ที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่

1. คลองขุด ตำบลสนามไชย อำเภอท่าใหม่ ชนิดแร่ที่พบ คือ แร่ทรายขาว
2. ตำบลนายายอาม อำเภอท่าใหม่ ชนิดแร่ที่พบ คือ แร่พลวง
3. ตำบลแก่งหางแมว อำเภอท่าใหม่ ชนิดแร่ที่พบ คือ แร่พลวง
4. ตำบลสามพี่น้อง อำเภอท่าใหม่ ชนิดแร่ที่พบ คือ แร่พลวง และแร่ฟลูออไรด์

5. ตำบลตะเคียนทอง อำเภอมะขาม ชนิดแรกที่พบ คือ แร่โมลิบดีนัม
6. เขตติดต่อกันระหว่าง ตำบลเขาวัว อำเภอท่าใหม่ กับ อำเภอเมือง ชนิดแรกที่พบ คือ แร่ควอตซ์
7. ตำบลทรายขาว อำเภอโป่งน้ำร้อน ชนิดแรกที่พบ คือ แร่เหล็ก

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

จังหวัดจันทบุรีมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ แนวชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 87 กิโลเมตร เป็นที่รวมของทรัพยากรอันหลากหลาย ทั้งป่าชายเลน หาดทราย ปะการัง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งเหล่านี้เป็นปัจจัย ก่อหนุนต่อกิจกรรมต่างๆ เช่น การประมง, การท่องเที่ยว เป็นต้น

1. ป่าชายเลน พันธุ์ไม้ป่าชายเลนส่วนใหญ่เริ่มจากริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นบริเวณ ดินเลนอ่อนน้ำ ทะเลท่วมถึงอย่างสม่ำเสมอ เป็นเขตของไม้โกงกาง ถัดเข้ามาเป็นเลนตื้นน้ำท่วมถึงสม่ำเสมอ เป็นกลุ่มไม้ถั่วและเสม ถัดเข้ามาอีก เป็นเลนแข็งน้ำท่วมถึงครั้งคราว เป็นเขตของไม้ตะบูน โปรง และผาด เขตสุดท้ายบริเวณดินแข็งติดกับแนวป่าบกมีน้ำทะเลท่วมถึงบางครั้งในรอบเดือนหนึ่งๆ เป็นเขตของไม้เสม็ด

ตารางที่ 2.2 พื้นที่ป่าชายเลนของจังหวัดจันทบุรี

พื้นที่จังหวัด (ตร.กม.)	พื้นที่ป่าไม้ (ตร.กม.)	ขนาดพื้นที่ป่าชายเลน			
		ตร.กม.	พันไร่	ร้อยละของ พื้นที่จังหวัด	ร้อยละของพื้นที่ป่า ไม้ในจังหวัด
6,338.00	2,118.68	89.77	56.11	1.42	4.24

ที่มา: (จังหวัดจันทบุรี, 2560: 10)

2. จังหวัดจันทบุรี มีพื้นที่แนวปะการัง ๔๔๘.๗๕ ไร่ พบมากในบริเวณหาดเจ้าหลาว สภาพ ของแนวปะการังส่วนใหญ่อยู่ในระดับเสื่อมโทรมมากถึงสมบูรณ์ปานกลาง

3. แหล่งหล้าทะเล บริเวณปากแม่น้ำพังราด อำเภอนายายอาม และอำเภอท่าใหม่

ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

จากข้อมูลของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จำแนกแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) ประเภทธรรมชาติ 2) ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม 3) ประเภทมนุษย์สร้างขึ้น และ 4) ประเภทกิจกรรมและความสนใจพิเศษ

ตารางที่ 2.3 จำนวน ร้อยละประเภทแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี

ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว									
ธรรมชาติ		ประวัติศาสตร์ โบราณคดี		มนุษย์สร้างขึ้น		กิจกรรมและ ความสนใจพิเศษ		รวม	
จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
63	34.42	63	34.42	4	2.18	53	28.96	183	

ที่มา: (จังหวัดจันทบุรี, 2560: 10)

จังหวัดจันทบุรี เป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย ทั้งทางด้าน การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติชายฝั่งทะเล การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ มากรองจากจังหวัดชลบุรีที่มีแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด ซึ่งสามารถจำแนกแหล่งท่องเที่ยวได้ ดังนี้

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ หาดเจ้าหลาว หาดคู้วิมาน หาดแหลมสิงห์ วนอุทยานแห่งชาติเขาแหลมสิงห์ หาดคู้กระเบน หาดแหลมเสด็จ หาดเจ้าหลาว ถ้ำเขาวง อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลี้อ อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น

กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามพื้นที่ แบ่งออกเป็น

กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวชายฝั่งทะเล ได้แก่

1. พื้นที่รองรับกิจกรรมชายหาด หาดเจ้าหลาว หาดเจ้าหลาว หาดคู้วิมาน หาดแหลมสิงห์ วนอุทยานแห่งชาติเขาแหลมสิงห์ หาดคู้กระเบน หาดแหลมเสด็จ หาดเจ้าหลาว
2. แหล่งดำน้ำ เกาะนมสาวและกองหินต่าง ๆ นอกฝั่งจังหวัดจันทบุรี
3. แหล่งตกปลา ปากน้ำแหลมใหญ่ อำเภอท่าใหม่ ปากแม่น้ำจันทบุรี อำเภอเมืองจันทบุรี
4. แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปากน้ำแหลมสิงห์ ป่าชายเลนปากน้ำเวฬุ จังหวัดจันทบุรี

กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวตอนในของจังหวัด ได้แก่

1. พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอท่าใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี
2. แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น เขาคิชฌกูฏ น้ำตกพลี้อ จังหวัดจันทบุรี
3. พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวิถีชีวิต วัดเขาสุทิม พระพุทธบาทพลวง ชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรี โบราณสถานในตัวเมืองจันทบุรีและอำเภอท่าใหม่ ศูนย์วัฒนธรรมชาวของที่อำเภอเขาคิชฌกูฏ แหล่งโบราณคดีอำเภอแก่งหางแมว และอำเภอโป่งน้ำร้อน ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ศาลหลักเมือง วัดไผ่ล้อม ค่ายเนินวง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพานิชย์นาวิ
4. พื้นที่การค้าชายแดน จุดผ่านแดนบ้านแหลม บ้านฝักกาด อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
5. กิจกรรมที่น่านสนใจพิเศษ โอเอซิส ซีเวิลด์

จากการทบทวนแผนพัฒนาจังหวัดจันทบุรี 4 ปี (พ.ศ. 2557-2560) ฉบับทบทวนใหม่ (รอบปี 2560) ยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวจันทบุรี จัดอยู่ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4 ว่าด้วย สร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวและกีฬาโดยการปรับปรุงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์และกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้มีความหลากหลายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในกลุ่มประชาคมโลก สามารถสรุปประเด็นเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ตัวชี้วัด ค่าเป้าหมาย และกลยุทธ์ ดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจันทบุรี ตามค่าเป้าหมาย 4 ปี

เป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย					กลยุทธ์
		พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559	พ.ศ. 2560	พ.ศ. 2557-2560	
1. เพิ่มมูลค่าสินค้าทางการท่องเที่ยวในกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ	ร้อยละของจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเพิ่มขึ้น			ร้อยละ 5	ร้อยละ 5	ร้อยละ 5	1. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสินค้า บริการและบุคลากร

ตารางที่ 2.4 (ต่อ)

เป้าประสงค์ เชิงยุทธศาสตร์	ตัวชี้วัด	ค่าเป้าหมาย					กลยุทธ์
		พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558	พ.ศ. 2559	พ.ศ. 2560	พ.ศ. 2557- 2560	
							ด้านการท่องเที่ยว ให้มีความหลากหลายได้มาตรฐานสากล 2. ยกระดับศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยว รองรับบริการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน
2. นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบายและปลอดภัย	ร้อยละของรายได้จากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น			ร้อยละ 15	ร้อยละ 20	ร้อยละ 20	3. พัฒนาปัจจัย/โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวให้เพียงพอ และได้มาตรฐานในระดับนานาชาติ
4. ทุนทางศิลปวัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นมีบทบาทในการขับเคลื่อนธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น	จำนวนนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว/กิจกรรม ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศาสนาเพิ่มขึ้น			ร้อยละ 5	ร้อยละ 5	ร้อยละ 5	5. ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม 6. อนุรักษ์วัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์

ที่มา: (จังหวัดจันทบุรี, 2560: 71-72)

วิสัยทัศน์ : ศูนย์กลางการผลิตและการค้าสินค้าเกษตรคุณภาพ ศูนย์อัญมณีและเครื่องประดับชั้นเลิศ แหล่งการค้าชายแดนเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน เมืองท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวิถีชุมชน ที่มีธรรมชาติสวยงาม และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

จากงานวิจัยที่ทำการศึกษาศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี คณะผู้วิจัยแบ่งแหล่งท่องเที่ยวตามอำเภอที่เป็นขอบเขตในการศึกษาจึงขอนำเสนอข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรีโดยแบ่งตามแหล่งที่ตั้งของสถานที่ท่องเที่ยวของแต่ละอำเภอดังนี้

ตารางที่ 2.5 แหล่งท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรีตามขอบเขตพื้นที่วิจัย

อำเภอที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว จันทบุรี	รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว
1. อำเภอเมืองจันทบุรี	<p>ชุมชนเก่าริมน้ำย่านท่าหลวง เดินเล่นชมสถาปัตยกรรม บ้านเรือนโบราณ ที่ ชุมชนริมน้ำจันทบุรี ชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 200 ปี มีจุดเริ่มต้นจากเชิงสะพานวัดจันทร์ เป็นแนวไปตลอดจนถึงชุมชนตลาดล่าง เป็นที่พักอาศัย และร้านค้าของชุมชนที่มีอายุเกือบร้อยปี ซึ่งสร้างมา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะเป็นตึกแถว โบราณมี ลวดลายไม้จำหลักอ่อนช้อย งดงาม อยู่ตามบานประตูหน้าต่าง และมุมอาคาร เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่มีการอนุรักษ์เอาไว้เพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งปัจจุบันยังมี กองถ่ายละคร และกองถ่ายภาพ ยนต์ร รวมถึงภาพ ยนต์รโฆษณา มาใช้สถานที่บริเวณนี้กันบ่อยครั้ง</p> <p>โบสถ์วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล โบสถ์วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล ตั้งอยู่ในตัวเมืองจันทบุรี บริเวณเดียวกับโรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์ มีลักษณะตามศิลปะแบบโกธิก มีการตกแต่ง โบสถ์ไม้ฉลุลายประดับกระจกสี เป็นรูปนักบุญ ในศาสนาคริสต์รูปปั้นพระแม่มารีย์สีหน้าสงบ เปี่ยมประกายเมตตา ยืนอยู่หน้าวิหารทรงโกธิก ซึ่งดูยิ่งใหญ่ หากภายในกลับมีแต่ ความสงบเย็น และงดงามด้วยศิลปะตกแต่ง แบบยุโรป อาคารอันงดงามนี้ยืนหยัดผ่านกาลเวลามากกว่าศตวรรษ ไม่เพียงเป็นโบสถ์ที่สวยงามที่สุดเท่านั้น หากยัง เป็นศูนย์รวมศรัทธาของ ผองชาวคริสต์ทั้งปวง ไม่เฉพาะเมืองจันทบุรีแต่ครอบคลุมไปทั่วฝั่งทะเลตะวันออก</p> <p>ชุมชนขนมแปลกริมคลองหนองบัว สถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ล่าสุดของจังหวัดจันทบุรี โดยนักท่องเที่ยวสามารถเดินเล่น กินขนม ชมบ้านเก่า ด้วยเป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 200 ปี จุดเด่นคือ มีขนมแปลกๆ ที่หากินได้ยากจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวได้ชิม</p>

รสชาติของขนมไทยโบราณ ชื่อแปลกไม่คุ้นหู เช่น ขนมม่อนี่ ขนมควยลิง ขนมติดคอ ขนมหยกมณี นักท่องเที่ยวยังสามารถถ่ายภาพ สามมิติ ที่สะท้อนวิถีชีวิตชุมชนขนมแปลก และมีบริการล่องเรือชมธรรมชาติป่าชายเลนคลองหนองบัว และให้อาหารเหยี่ยวแดง

อุตู่เรือพระเจ้าตากสิน

อุตู่เรือพระเจ้าตากสิน ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี สันนิษฐานว่าเดิมเคยเป็นสถานที่ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้เป็นอุตู่เรือเมื่อครั้งเตรียมยกทัพไปตีพม่าเพื่อกู้เอกราชในปี 2310 เมื่อหน่วยโบราณคดีได้นำ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ขุดค้นซากเรือและตรวจสอบชั้นดินทางโบราณคดีตามริมฝั่งอ่าว พบแอ่งน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลักษณะคล้ายอุตู่เรืออยู่หลายแห่ง พร้อมทั้งส่วนประกอบต่างๆ ของเรือโบราณ ซึ่งสัมพันธ์กับพระราชพงศาวดารธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) บันทึกไว้ความว่า ก่อนที่พระเจ้าตากจะยกทัพไปตีพม่าได้ต่อเรือประมาณร้อยลำที่เมืองจันท โดยเฉพาบริเวณวัดเสม็ดงามซึ่งอยู่ไม่ไกล นอกจากนี้ยังมีการพบตอม่อตะเคียนทองอันเป็นวัสดุหลักที่คนโบราณนิยมใช้ต่อเรือเป็นจำนวนมากอีกด้วย

ที่อุตู่เรือพระเจ้าตากสินมีโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เรือเสม็ดงาม เป็นเรือสำเภาท้ายตัด หรือเรือฟู้เจี้ยน ทำด้วยไม้ ยาว 24 เมตร กว้าง 7-8 เมตร มีร่องรอยการตอกหมันและยาชัน ภายในเรือพบเศษภาชนะ เชือก ป่าน ขวานเหล็ก และถ้วยชามจีนคุณภาพต่ำ สันนิษฐานว่าเป็นเรือสำเภาที่ต่อขึ้นในจีนใช้แล่นค้าขายอยู่ตามหัวเมืองชายทะเลอ่าวไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ปัจจุบันเรือลำนี้อยู่ในแอ่งเพื่อรักษาสภาพ เรือไว้ ทำให้ไม่สามารถมองเห็นตัวเรือ แต่กำลังมีการพัฒนาให้น้ำใสเพื่อมองเห็นตัวเรือได้

วังสวนบ้านแก้ว จันทบุรี

วังสวนบ้านแก้ว เป็นวังเก่าแก่ ที่เคยเป็นพระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ที่เคยประทับนานถึง 18 ปี ปัจจุบันได้จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น วังสวนบ้านแก้ว ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองสามารถแวะเที่ยวชมได้สะดวก

วังสวนบ้านแก้ว ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ใกล้กับแยกเขาไร่ยา ทางเข้าจะอยู่ตรงถนนรักศักดิ์ชุมูล หรือ ทางหลวงหมายเลข 316 ที่เลี้ยวมาจากถนนสุขุมวิท

วังสวนบ้านแก้ว เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี*

อำเภอที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว จันทบุรี

รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว

พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ในสมัยที่พระองค์ประทับอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2493 - 2511 รวม 18 ปี โดยมีพระตำหนัก ที่ประทับสวนส่วนพระองค์สำหรับทำการเกษตร ปลูกพืชผักสวนครัว ผลไม้ ดอกไม้ รวมถึงเลี้ยงสัตว์หลายชนิด และได้ช่วยพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านให้แก่ชาวจันทบุรี ภายหลังพระองค์ได้พระราชทานที่ดินวังสวนบ้านแก้ว ให้แก่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อจัดตั้งวิทยาลัยครูจันทบุรี ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสถาบันราชภัฏรำไพพรรณี และมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีตามลำดับ

หลังจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ได้เสด็จกลับจากประเทศอังกฤษ พร้อมด้วยพระอัฐิของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สู่ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2492 ทรงเลือกที่จะประทับที่จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นที่ประทับพักผ่อน โดยใช้ทรัพย์สินส่วนพระองค์ซื้อที่ดินบริเวณคลองบ้านแก้ว ในเนื้อที่ประมาณ 687 ไร่ และเรียกว่า "สวนบ้านแก้ว" ซึ่งขณะนั้นยังเป็นป่ารก้าง ไม่มีน้ำ ไฟฟ้าพระองค์โปรดให้สร้างที่ประทับชั่วคราว ทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงจาก และเสด็จประทับแรมครั้งแรกเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2493 ต่อมาได้สร้างเรือนไม้ขึ้นอีก 2 หลัง เรือนเทา เป็นที่ประทับของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เรือนแดง เป็นที่พักของข้าหลวงผู้ติดตาม และเรือนเขียว เป็นที่พักของราชเลขาณุกา

2. อำเภอท่าใหม่

จุดชมวิวนินพญา

จุดชมวิวนินพญา เป็นจุดชมวิที่มีชื่อเสียงของจันทบุรี เนื่องจากว่าเป็นถนนเลียบชายหาดของจังหวัดจันทบุรีผ่านหาดคู้งวิมาน อ่าวคู้งกระเบน หาดแหลมสิงห์ ทั้งสองฝั่งถนน ติดทะเล และภูเขา ตัวถนนโค้งไปตามภูเขา และทะเล เป็นถนนที่ได้ชื่อว่าสวยงามที่สุดในภาคตะวันออก ความยาวของถนนเฉลิมบูรพาชลทิต มีระยะทางทั้งหมด 111 กิโลเมตร เหมาะกับการขับรถเล่น ชมวิวแล้ว ยังเหมาะที่จะมาปั่นจักรยานชมวิ มีเลนของจักรยานโดยเฉพาะที่บริเวณไหล่ทาง

ศูนย์ศึกษาธรรมชาติอ่าวคู้งกระเบน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคู้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าใหม่ โดยได้ส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อให้ประชาชนที่สนใจเข้ามาศึกษาสภาพ ธรรมชาติ ก่อให้เกิดความเข้าใจระบบนิเวศในป่าชายเลนและรู้จักใช้ทรัพยากรเหล่านั้นให้ เกิดประโยชน์สูงสุด โดยจัดเป็นเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติที่ทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จัดทำขึ้นนั้น มีระยะทาง 1.6 กิโลเมตร ผ่านสะพานไม้ระแนง ทอดยาวเข้าไปในดงป่าชายเลน ซึ่งในเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติมีพรรณไม้หลากหลายชนิด เช่น โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ โปรงแดง แสมทะเล รวมถึงได้

อำเภอที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว จันทบุรี

รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว

เห็นสัตว์น้อยแห่งป่าชายเลน อย่างเช่น ปลาตีน ปูแสม ริงไปมา รวมถึงบรรยากาศในการเดินชมค่อนข้างร่มรื่นและเย็นสบายด้วยต้นไม้ที่ปกคลุมตลอด 2 ข้างทาง

หาดเจ้าหลาว

หาดเจ้าหลาว ชายหาดยอดนิยมแห่งจันทบุรี ทะเลที่นี้อาจไม่ได้มีน้ำสวยใส หาดทรายขาวเหมือนที่อื่น แต่สิ่งหนึ่งที่หาดเจ้าหลาวมี และทำให้นักท่องเที่ยวเลือกมาพักผ่อนเพราะ ที่นี่มีบรรยากาศที่มาแล้วรู้สึกไม่วุ่นวาย สิ่งแวดล้อมรอบข้างยังคงมีความเป็นธรรมชาติอยู่มาก

วัดเขาสุกิม

วัดเขาสุกิม ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เดิมเป็นสถานปฏิบัติธรรมบนเขาซึ่งเรียกกันในท้องถิ่นว่าเขาอิกิม ด้วยแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระอาจารย์สมชาย ฐิตวิริโย จึงมีการเริ่มก่อสร้างวัดในปีเดียวกันโดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นที่พักพิงภรรยาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ภายในวัดมีองค์พระประธานประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ติดผนัง สูง 110 นิ้ว หน้าตักกว้าง 99 นิ้ว มีซุ้มรอบองค์พระเป็นลวดลายพญานาค 9 เศียร และที่ฐานซุ้มมีจารึกพระปรมาภิไธยย่อ ภปร. โดยมีคริสต์ลของสวารอฟสกีประดับอยู่ที่ฐานซุ้มซีกซ้ายและซุ้มรอบองค์พระ และยังมี การจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งของเกจิอาจารย์ต่าง ๆ อาทิ หลวงปู่แหวน หลวงปู่วัน พระอาจารย์มั่น ฯลฯ และภายในวัดยังเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม นั่งวิปัสสนาอีกด้วย

3. อำเภอแหลมสิงห์

อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว

อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว มีพื้นที่ครอบคลุมท้องที่อำเภอเมือง อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอขลุง และอำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี ประกอบด้วยป่าที่สมบูรณ์ เทือกเขาสูงสลับซับซ้อนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย และมีเอกลักษณ์ทางธรรมชาติ คือ น้ำตกพลิวที่สวยงาม มีน้ำตกตลอดปีเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ ภายในบริเวณน้ำตกและลำคลองมีปลาหลายชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้เราตื่นตาตื่นใจกับฝูงปลาแก้มผู้ไปท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ โดยเฉพาะปลาพลวงหิน น้ำตกพลิว จึงเป็นน้ำตกที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอดนิยมของนักท่องเที่ยว

โอเอซิส ซีเวิลด์

โอเอซิส ซีเวิลด์ ตั้งอยู่ใน อ.แหลมสิงห์ จ.จันทบุรี เป็นสถานที่เพาะพันธุ์โลมา และการแสดงโลมา 2 สายพันธุ์ไทย นั่นก็คือ โลมาปาก

ขวดหรือโลมาสีชมพู และโลมาหัวบาตรหรือโลมาอิรวดี และนอกจากการ
แสดงโลมาแล้วนั้นไอเอส ซีเวิลด์ก็ยังเปิดบริการให้นักท่องเที่ยวลงเล่นน้ำ
กับโลมาด้วย จับได้ สัมผัสได้ เรียกว่า

สะพานปากน้ำแฉมหนู

สะพานปากน้ำแฉมหนู ซึ่งเป็นสะพานข้ามแม่น้ำที่มีความสวยงามอีก
สะพานหนึ่ง เป็นจุดชมวิวทะเลและวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ยาม
เย็นจะเห็นคนมาปั่นจักรยานและตกปลากันที่ริมสะพานแห่งนี้ ริมสะพานมี
สวนสาธารณะขนาดย่อมและศาลาพักผ่อน มีจุดถ่ายภาพ ไม่ว่าจะเป็
นหลักกิโลยักซ์ ซึ่งบอกระยะทางจากจุดนี้ไปยังสถานที่ต่างๆ ใกล้เคียงว่า
ประมาณกี่กิโลเมตร หากมาในช่วงเย็น ลมพัดเข้ามาตลอดเย็นสบายมาก

ตึกแดง

ตึกแดง สถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ที่ตำบลปากน้ำ
แหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ บริเวณท่าเรือแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์
ตึกนี้เป็นกองรักษาการณ์และที่พักของทหารที่ รักษาปากน้ำแหลมสิงห์ ใน
ครั้งที่ฝรั่งเศสได้แผ่อิทธิพลครอบครองฉนวนและเขมร ต่อมาตึกแดงได้รับ
การบูรณะเพื่อใช้เป็นอาคารห้องสมุดและศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนของ
อำเภอแหลมสิงห์และเล็ก ใช้ไป จนกระทั่งในปัจจุบันตึกแดงเปิดให้
นักท่องเที่ยวเข้าชมโดยไม่เรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการเข้าชม เวลาเปิดทำ
การ: 08.30 – 16.30 น.

คุกขี้ไก่

คุกขี้ไก่ ตั้งอยู่ที่ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ ใกล้ตึกแดง สร้างขึ้นเมื่อ
พ.ศ. 2436 หรือ ร.ศ. 112 เมื่อฝรั่งเศสได้เข้ายึดจันทบุรีในกรณีพิพาทกัน
ด้วย เรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ชาวบ้านเรียกว่าป้อมฝรั่งเศส ต่อมาใช้
เป็น ที่กักขัง นักโทษทั้งทหารฉนวนคนจีนคนในบังคับของฝรั่งเศสรวมทั้งคน
ไทยที่ต่อต้านฝรั่งเศส โดยขังคนไว้ด้านล่าง ด้านบนเลี้ยงไก่เพื่อให้ถ่ายใส่
นักโทษ คุกกี้เล็กใช้งานเมื่อทหารฝรั่งเศสถอนกำลังออกจากเมืองจันทบุรี
ซึ่ง ปัจจุบันจึงกลายเป็นโบราณสถานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยในอดีต

ป้อมไพร่พินาศ

ป้อมปราการเก่าแก่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัย ร.3 ตั้งอยู่บนยอดเขาแหลมสิงห์
บริเวณปากน้ำจันทบุรี เพื่อป้องกันข้าศึกฉนวนทางทะเล คู่กับป้อมพิฆาฏ
(ป้อมพิฆาฏปัจจามิตร) ซึ่งปัจจุบันถูกตึกแดงทับไว้ บนเขายังมีเจดีย์พระยา
อภัยพิพิธ เจ้าเมืองตากได้สร้างไว้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังฝรั่งเศสคืน
ดินแดน ชาวจันทบุรีในสมัยนั้นได้ร่วมกันสร้างองค์พระเจดีย์ครอบพระ
เจดีย์องค์เดิม ลักษณะเป็นทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณสูงชาวบ้าน

เรียกว่า “เจดีย์อิสรภาพ ”

หาดแหลมสิงห์

หาดเล็กๆ ที่เรียงรายไปด้วยแนวต้นสนร่วมรื่นตลอดชายหาด บรรยากาศเหมาะจะนั่งปิกนิกริมทะเล เล่นน้ำ หรือทำกิจกรรมทางน้ำ อย่างบานาน่าโบ๊ท หรือจะนั่งรับประทานอาหารทะเลที่ร้านอาหารริมชายหาด รับชมเกาะจุฬา และเขาแหลมสิงห์ที่สามารถมองเห็นชัดเจนจากตัวชายหาด

4. อำเภอขลุง

หมู่บ้านไร่แผ่นดิน บางชัน

หมู่บ้านชาวประมงเก่าแก่ที่ในอดีตเคยเป็นท่าเรือส่งสินค้ามาก่อน สาเหตุเรียกกันว่า หมู่บ้านไร่แผ่นดิน เพราะหมู่บ้านแห่งนี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนผืนแผ่นดิน แต่สร้างบ้านอยู่กันบนดินเลนตามแนวป่าชายเลน และป่าโกงกาง มีคลองทะเลไหลผ่านระหว่างหมู่บ้าน สัญลักษณ์ทางเรือเป็นหลัก มีโฮมสเตย์ของชาวบ้านให้พักค้างคืน

ทะเลแหวกปากน้ำเวฬุ

เป็นหาดทรายกลางทะเลที่เกิดจากการทับถมของเปลือกหอย ทรายที่นี่เป็นสีดำ สามารถนำมาขีดตัวได้ ช่วงน้ำขึ้นสามารถมาเล่นน้ำ ล่องแพ ดูเหยี่ยวแดง หากช่วงน้ำลงสามารถเดินเล่นบนหาดทรายได้ สถานที่แห่งนี้เที่ยวได้ตลอดทั้งปี ยกเว้นช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม เพื่อฟื้นฟูสภาพ แวดล้อมของทะเลแหวก

ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท

ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท เป็นประเพณีดั้งเดิมเป็นของหมู่บ้าน ตะปอนน้อย ต.ตะปอน อ.ขลุง มีการทำพระบาทจำลองด้วยผ้ากว้าง 5 ศอก ยาว 21 ศอก ประกอบไปด้วยรอยพระบาท 4 รอย (รอยที่ 1 เป็นรอยของ “พระกุตสันโธ” รอยที่ 2 เล็กลงมาเป็นรอยของ “พระโคนาทม” รอยที่ 3 เป็นรอยของ “พระกัสสปะ” และรอยที่ 4 เป็นรอยเล็กที่สุดเป็นรอยของ “พระพุทธโคดม”(พระพุทธเจ้า)) ทั้งนี้รอยพระบาท 4 รอย ซ้อนกันอยู่บนผ้าผืนเดียว(ผ้านำมาจากวัดช้างไห้ จ.ปัตตานี) คนในสมัยก่อนเชื่อว่ารอยพระบาทนี้สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆได้ ปีใดเกิดภัยธรรมชาติ ข้าวยากหมากแพงหรือมีโรคระบาดก็จะนำพระบาทนี้ใส่เกวียนประดับตกแต่งไปแห่แห่น มีการตีกลอง ช้อง โหม่ง ดึงสนั่นไปตั้งหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านเห็นขบวนแห่ผ่านมาก็ยกมือสาธุด้วยความปิติยินดี นำพวงมาลัยดอกไม้ ข้าวสารมาถวาย ภายหลังจากที่มีพิธีแห่ปัญหาที่ชาวบ้านประสบก็บรรเทาเบาบางลง ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธารอยพระพุทธรบาทกันมากจึงให้

อำเภอที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว จันทบุรี

รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว

มีการสืบทอดประเพณีติดต่อกันมากทุกปี ภายหลังจากการแห่
เกวียนพระบาทมาเป็นการชักเย่อแทน โดยถือเอาวันสำคัญคือหลังวัน
สงกรานต์ประมาณ วันที่ 15 เมษายนของทุกปี แบ่งเป็น 2 ฝ่าย ชาย-หญิง
อยู่คนละข้าง นำเชือกผูกติดกับเกวียนขณะที่ 2 ฝ่ายออกแรงดึงเชือก คนที่
กลองที่อยู่บนเกวียนจะตีกลองรัวจนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งชนะ ใครชนะก็ถือว่า
ลากพระบาทได้ ฝ่ายแพ้ก็น่าจะขอแก้ลำเป็นที่สนุกสนานมาก หลังจากวัน
สงกรานต์ชาวบ้านจะนำรอยพระบาทไปบำเพ็ญตามทางแยกเข้าหมู่บ้าน
ต่างๆ แห่งละ 1-2 วัน นับตั้งแต่หมู่บ้านตะปอนน้อยไปจนถึงหมู่บ้านหนอง
เสม็ด เพื่อเป็นการฉลองพระบาทหลังสวดพุทธมนต์ ประชาชนจะนำ
เกวียนที่มีรอยพระบาทนั้นมาชักเย่อ รุ่งขึ้นเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร
ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธี

5. อำเภอเขาคิชฌกูฏ

เขาคิชฌกูฏ

อีกหนึ่งสถานที่ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวซึ่งกลายเป็น
เทศกาลที่จัดขึ้นทุกปี คือ นมัสการ รอยพระบาทเขาคิชฌกูฏ ทั้งนี้
ประชาชนจะนิยมไปนมัสการรอยพระบาทกันเป็นจำนวนมากเพื่อเสริมสิริ
มงคลให้กับตัวเอง โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลตรุษจีนถึงช่วงวันมาฆบูชาของ
ทุกปี จะมีประชาชนขึ้นไปนมัสการรอยพระบาทพุทธบาททั้งกลางวันและ
กลางคืน ขณะที่ทางเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของเขาคิชฌกูฏก็ได้จัดงาน
นมัสการพระบาทพลวงเป็นประจำทุกปีในช่วงขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 อีกด้วยซึ่ง
ส่วนใหญ่จัดขึ้นในช่วงเดือนปลายเดือนมกราคม – มีนาคม ของทุกปี

จุดชมวิวมหาหินกูบ

จุดท่องเที่ยวผจญภัยสำหรับนักท่องเที่ยวที่อยากเดินป่าปีเขาสูงไปใช้
ชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ ตั้งแคมป์กลางป่า ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีห้องน้ำ แต่
รับชมวิวยามรุ่งสางของจังหวัดจันทบุรี มองลงไปเบื้องล่างเห็นแสงไฟ
ระยิบระยับจากตัวเมืองจันทบุรี ชมดาวบนท้องฟ้า ช่วงก่อนรุ่งสางเห็น
ทะเลหมอกตรงหน้า

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมชาวของ

ชาวของ คือ ชนพื้นเมืองดั้งเดิมในจังหวัดแถบภาคตะวันออกเฉียง
จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดตราด จัดอยู่ใน กลุ่มชาติพันธุ์
ออสโตร-เอเชียติก (Austro-Asiatic) ตระกูลมอญ-เขมร มีภาษาพูดของ
ตนเองใกล้เคียงกับภาษาของกลุ่ม ขมุ มอญ เขมร และละว้า แต่ไม่มีภาษา
เขียน ในอดีตชาวของเคยตั้งถิ่นฐานกระจายทั่วไปในภูมิภาค ประกอบ
อาชีพทำไร่ ทำนา และหาของป่า ปัจจุบันต้องถอยร่นเข้าไป อยู่ในป่าเพื่อ
หลีกเลี่ยงความเจริญที่ถาโถมเข้าใส่ โดยเฉพาะชายป่า ในเขตจังหวัดจันทบุรี

อำเภอที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว จันทบุรี

รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว

ยังมีหมู่บ้านและศูนย์วัฒนธรรมชาวชอง บริเวณ หมู่ 4 ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ บ้านชาวชองเป็นเรือนเครื่องผูกสร้างจากไม้ไผ่และผูกด้วยหวาย หรือเชือก ยกพื้นสูงประมาณ 2 เมตร ชาวชองอยู่รวมกันเป็นกลุ่มประมาณ 20-30 ครอบครัว โดยสมาชิกในกลุ่มช่วยกัน ปลูกบ้าน ข้าวของเครื่องใช้ในบ้านทำจากวัสดุธรรมชาติ ชาวชองจึงชำนาญงานหัตถกรรม ซึ่งเป็นงานฝีมือแฝงไปด้วยศิลปะ สะท้อนภูมิปัญญาชาวชอง เช่น สมุก เสื้อ ชนาง เสวียนหม้อ ฯลฯ ประเพณีที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันที่ไม่ถูกคุกคาม เช่น ประเพณีแต่งงานลูกสาวคนโต ประเพณีเล่นผีหึ่ง และการเล่นผีโรง

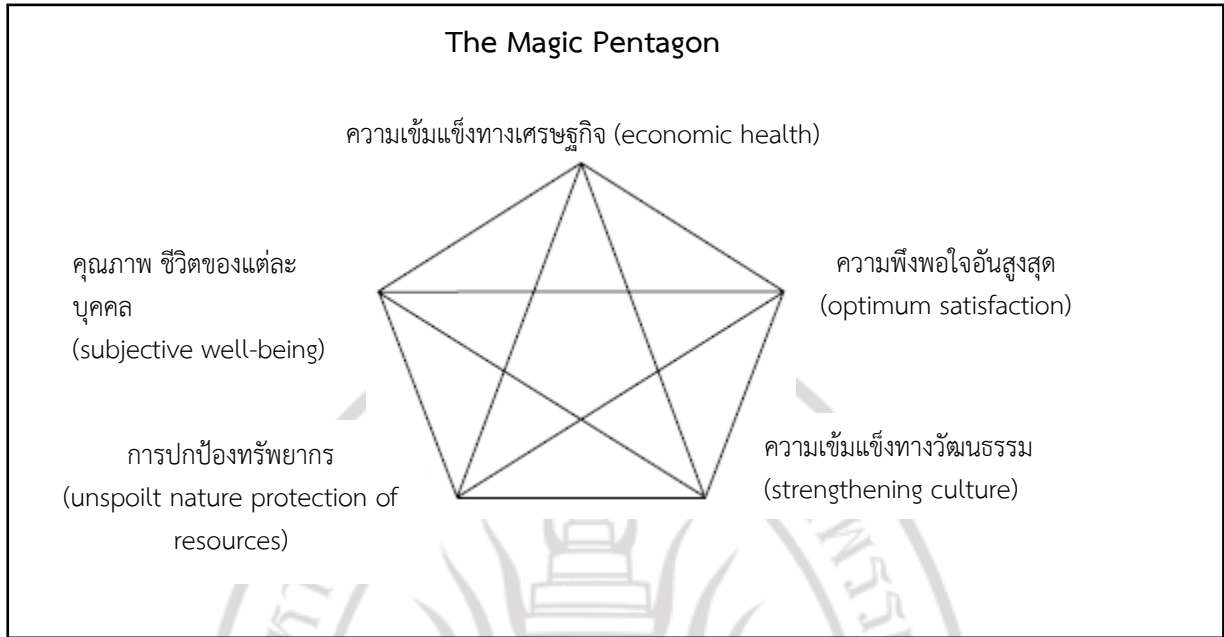
ทั้งนี้จะเห็นว่าความหลากหลายทางชีวภาพ ของจังหวัดจันทบุรีสามารถสร้างจุดเด่นให้จังหวัดจันทบุรี เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวตามระบบนิเวศ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต ซึ่งต้นทุนทางศักยภาพ ที่มีอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่แล้วในจังหวัดจันทบุรี หากได้รับการส่งเสริมในเรื่องศักยภาพ ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนที่ต้นอาศัยอยู่จะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืนต่อไป

แนวคิดการศึกษาศักยภาพชุมชน

ชุมชน เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อผู้คนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณใดมักจะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน และกระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีแบบแผน และมีผลให้ผู้คนเหล่านั้นดำรงอยู่ต่อไปได้ ดังนั้น ชุมชน จึงเป็นหน่วยสังคมที่มีความสำคัญ และมีอิทธิพลมากต่อการดำรงอยู่ของสังคม และบุคคล หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนใดส่วนหนึ่งของชุมชน ย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ของชุมชนด้วย (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่นๆ, 2547: 133)

กรอบการวัดศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

Muller (1994: 131-135) เสนอแนวความคิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยกล่าวว่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรประกอบด้วยความสมดุล 5 ส่วน ซึ่งหากทุกคนแสดงความห่วงใยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ประโยชน์ก็จะเกิดกับคนทุกกลุ่ม ทั้งนี้จะส่งผลต่อความยั่งยืนต่อการท่องเที่ยว จำเป็นต้องแน่ใจว่า ทรัพยากรธรรมชาติจะไม่ถูกนำมาใช้อย่างมากมายเกินความจำเป็น เกินความสามารถในการผลิตทดแทน กิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านจำเป็นต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน และการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 องค์ประกอบของ 5 เหลี่ยมมหัศจรรย์
ที่มา: (Muller, H., 1994: 132)

5 เหลี่ยมมหัศจรรย์ เมื่อนำมาใช้เป็นมาตรวัดในการพัฒนาศักยภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย (1) พิจารณาจากความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนเจ้าของพื้นที่ ซึ่งจะแสดงให้เห็นความพร้อมในการจัดการด้านสาธารณสุขโรค หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่จะรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นควรก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน (2) การมีคุณภาพชีวิตตามอัตภาพ ชีวิตที่ดีขึ้น การท่องเที่ยวจำเป็นต้องส่งเสริมคุณภาพ ชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นให้สามารถมีคุณภาพ ชีวิตที่ดีขึ้น (3) เกิดศักยภาพ ในการปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน ให้เกิดความตระหนักในการปกป้องอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และ (5) การเสริมสร้างศักยภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องคำนึงถึงความพึงพอใจอันสูงสุดของทุกภาคี ทั้งตัวนักท่องเที่ยว เจ้าของพื้นที่ ประชาชนทั่วไป เจ้าของธุรกิจ หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชน

ความเข้มแข็งชุมชน

ความเข้มแข็งชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ รวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ คำว่า “ชุมชน” จากมุมมองที่ต่างกัน วรวิทย์ อวิรุทธ์วรกุล (2544: 19) สรุปได้โดยแยกเป็น 4 ลักษณะ คือ (1) ชุมชนหมู่บ้านในฐานะที่เป็นหน่วยงานของการปกครอง (2) ชุมชนในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคม (3) ชุมชนแนวมนุษยนิยม และ (4) ชุมชนในฐานะที่เป็นชุมชนเสมือนจริง

ทั้งนี้การดำเนินงานขององค์กรชุมชน แต่ละชุมชนจะต้องมีความเข้มแข็ง หรืออ่อนแอกันน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบภายในขององค์กรชุมชนที่สำคัญ คือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน
2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

4. สมาชิกขององค์กรชุมชน และคนทั่วไปในชุมชน
5. การบริหารจัดการ
6. กิจกรรมการดำเนินงานขององค์กรชุมชน
7. งบประมาณการดำเนินงาน

ปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า มีปัจจัยมากมายที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง หรือเป็นสิ่งที่สร้างความขัดแย้ง เหนียวรั้งชุมชนไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งได้เท่าที่ควร ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนกำหนดความเข้มแข็ง หรือจุดอ่อนของชุมชน คือ โครงสร้างทางสังคม ระบบเศรษฐกิจของชุมชน ค่านิยม และความเชื่อทางศาสนา กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มผู้นำ ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม กลไกในการปฏิบัติสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสาร และการบริหารงานปกครองของรัฐ

อย่างไรก็ตาม หากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และพัฒนาอย่างยั่งยืน มีศักยภาพ ในการพึ่งตนเองสูง และพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้นั้น ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ (2547ก) พงนา สนวนศรี (2546: 68-70) และ จำเนียร ชุณหโสภาค (2553: 16-17) แสดงให้เห็นว่า จะทำให้เกิดผลกระทบดังนี้

1. สามารถที่จะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และลดความยากจนในชุมชนได้
2. สามารถควบคุม และจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้เอื้อต่อการที่สมาชิกของชุมชนจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามัคคี เอื้อเฟื้อ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. สามารถแก้ปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวาง และต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญา ความรู้ มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญา และมีความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง
4. สามารถจัดระบบดูแล แบ่งสรรหาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชนได้ดี
5. สามารถเป็นแบบอย่างด้านการบริหารจัดการที่ดีในการดำเนินงาน หรือการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อ่อนแอ

การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเป็นการสร้างจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดการยอมรับ เกิดความรัก และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ตลอดจนเรียนรู้ศักยภาพ ของชุมชน ซึ่งหากชุมชนมีศักยภาพ ก็จะสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ บนรากฐานของการพัฒนาทั้งในระดับจังหวัด และระดับภูมิภาค

แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และทักษะ

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และทักษะเพื่อนำไปสู่การวัดเพื่อการค้นพบศักยภาพชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาแนวคิดจากนักวิชาการในประเด็นต่างๆ ดังนี้

การรับรู้ ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

การรับรู้เกิดขึ้นจากการมีสิ่งกระตุ้นจากภายนอก (information inputs) ผ่านเข้ามาระบบประสาทสัมผัส (exposure stage) จากนั้นจึงส่งข้อมูล หรือสิ่งกระตุ้นมากระบบประสาทสัมผัส และส่งไปยังสมอง (attention stage) และสมองจะเกิดกระบวนการทำความเข้าใจความหมาย (comprehension stage) จึงเกิดการรับรู้ที่ครบถ้วน (Mowen & Minor, 2001: 63)

กระบวนการรับรู้ จึงเป็นสภาพ ทางจิตวิทยา และพฤติกรรม อันเป็นการแสดงถึงความรู้ ความเข้าใจตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคล โดยผ่านประสาทสัมผัส หรืออวัยวะหนึ่งแสดงได้ว่า การรับรู้เป็นองค์ประกอบทางจิตวิทยาที่มีผลต่อเจตคติ และพฤติกรรมของบุคคล

ความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดลอมต่างๆ จะขึ้นอยู่กับความสามารถที่มีมาแต่กำเนิด และเรียนรู้จากประสบการณ์ของคุณ การรับรู้ต้องผ่านการเลือก และมีความตั้งใจรับรู้

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของคุณประกอบด้วย ความเข้ม (intensity) ขนาด (size) ความแตกต่าง (contrast) และความเคลื่อนไหว (movement) โดยคุณคนหนึ่งจะเกิดการรับรู้ นั้นจะสัมพันธ์กับความสนใจส่วนบุคคล และค่านิยมส่วนบุคคล เมื่อคุณมีความตั้งใจรับรู้ต่อสิ่งเร้าก็จะเกิดการเตรียมตัวเพื่อการกระทำ หรือแสดงพฤติกรรมตามมานั่นเอง

เจตคติ

Rokeach (1970: 112) แสดงแนวคิดเกี่ยวกับเจตคติ (attitude) ว่า เจตคติเป็นการผสมผสาน หรือเรียบเรียงความเชื่อ อันเกิดจากการรับรู้ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ใด และผลรวมของความเชื่อดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มของคุณออกมาในลักษณะของความพอใจ และไม่พอใจ ลักษณะของเจตคติ ประกอบด้วย 2 รูปแบบ คือ ความพึงพอใจอันมาจากการรับรู้ของคุณที่เป็นความคิดเห็นเชิงบวก (positive attitude) และ เจตคติที่ไม่พึงพอใจเป็นความคิดเห็นเชิงลบ (negative attitude)

แนวความคิดด้านเจตคติตามที่นักจิตวิทยา (Kretch, 1962; Rosenberg & Havland, 1960: 1-5; Triandis, 1971: 7-11; ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2520: 3-4) เสนอองค์ประกอบของเจตคติ 3 แนวคิดหลักสำคัญ ดังนี้

ลักษณะแรก องค์ประกอบด้านความรู้ (knowledge component) ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ความคิด และความเห็นของคุณจากการรับรู้ที่เกิดขึ้น

ลักษณะที่สอง องค์ประกอบด้านท่าทีความรู้สึก (affective component) ทั้งในเชิงบวก และในเชิงลบ อันเป็นภาวะความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายหลังการรับรู้

ลักษณะสุดท้าย องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (behavioral component) ได้แก่ แนวโน้ม หรือความพร้อมของคุณที่จะเกิดพฤติกรรมภายหลังเกิดการรับรู้ว่าจะมีพฤติกรรม หรือว่ามีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมไปทางใด

สรุปได้ว่า องค์ประกอบเจตคตินั้น ทั้งสามส่วนต่างมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ องค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจเป็นพื้นฐานของท่าทีความรู้สึกของคุณ ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปแบบของความพึงพอใจ หรือไม่พอใจ ชอบ หรือไม่ชอบ เป็นต้น ความรู้สึกดังกล่าวจะมีผลต่อการแสดงออกของคุณ อาจกล่าวได้ว่าเจตคติ เป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของคุณเมื่อมีเจตคติเป็นอย่างไร บุคคลก็จะแสดงพฤติกรรมตามลักษณะอย่างนั้น

มาตรวัดเจตคติ ส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีการวัดตามมาตรวัดของ Likert กำหนดช่วงเจตคติออกเป็น 5 ช่วง หรือ 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย เฉยๆ ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ข้อความที่บรรจุลงในมาตรวัดจึงเป็นข้อความที่แสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ และมีจำนวนข้อความพอๆ กัน การสร้างมาตรวัดเจตคติ จึงต้อง (1) ตั้งจุดประสงค์ของการศึกษาว่าต้องการศึกษาเจตคติของใครที่มีต่อสิ่งใด (2) ให้ความหมายของเจตคติต่อสิ่งที่ศึกษาให้ชัดเจน และ (3) สร้างข้อความให้ครอบคลุมตามคุณลักษณะที่สำคัญของสิ่งที่ศึกษาให้ครบถ้วน และต้องมีความความที่เป็นไปในเชิงบวก และเชิงลบมากพอต่อการนำไปวิเคราะห์ และเหลือจำนวนข้อตามที่ต้องการ

ประโยชน์ของการวัดเจตคติ และความพึงพอใจ มีดังนี้

1. สามารถทำนายพฤติกรรม เจตคติของคุณต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงเป็นเครื่องทำนายว่าคุณคนนั้นจะกระทำต่อสิ่งนั้นไปในทิศทางใด

2. สามารถหาทางป้องกัน โดยทั่วไปบุคคลจะมีเจตคติต่อสิ่งใดอย่างนั้น เป็นสิทธิส่วนบุคคล แต่เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ย่อมเป็นไปได้ว่า เมื่อพลเมืองมีเจตคติต่อสิ่งต่างๆ คล้ายคลึงกันก็เป็นแนวทางให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ และไม่เกิดความแตกแยกในสังคม

3. หาทางแก้ไข เจตคติของบุคคลที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจจะแตกต่างกัน แต่ในบางเรื่องจำเป็นต้องได้รับความคิดเห็น และเจตคติที่สอดคล้องกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้เมื่อมีความแตกต่างทางความคิด

ทักษะ

ทักษะเป็นความสามารถอันประกอบด้วยความรู้ เจตคติ และทักษะ ซึ่งสามารถจัดการกับปัญหารอบๆ ตัวให้อยู่รอดในสภาพ สังคม และวัฒนธรรมยุคปัจจุบันได้อย่างมีความสุข เตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต เพื่อให้คนรู้จักดูแลตนเองทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ ซึ่งจะส่งผลให้คนดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข และสามารถอยู่ในสังคมไม่เป็นภาระของสังคม (WHO, 1999)

ขณะที่องค์การช่วยเหลือเด็กสหประชาชาติ กล่าวว่า ทักษะ เป็นกลุ่มใหญ่ของจิตวิทยาสังคม และทักษะระหว่างบุคคล ซึ่งช่วยให้ตัดสินใจได้ สื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ และพัฒนาทักษะการจัดการกับอารมณ์ สิ่งเหล่านี้ทำให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดี ทักษะอาจจะมีทิศทางมาจากการกระทำของบุคคลอื่นๆ เช่นเดียวกับการกระทำที่เปลี่ยนสภาพ แวดล้อมทำให้นามาสมาชิกมีความสุขกายสบายใจ (UNICEF, 2003)

กรมสุขภาพ จิต กระทรวงสาธารณสุข (2554) กล่าวถึง ทักษะชีวิตว่า เป็นความสามารถด้านความรู้ เจตคติ และความสามารถในการจัดการกับปัญหารอบๆ ตัวในสภาพ สังคมปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเพศ สารเสพติด บทบาทชายหญิง ชีวิตครอบครัว สุขภาพ อิทธิพลสื่อ สิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคม

บุคคลที่มีทักษะชีวิต และอาชีพจะทำให้ยกระดับความสามารถในการดำรงชีวิต และนำความรู้ที่ได้รับมาเพื่อประกอบอาชีพ เมื่อแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง และได้รับความรู้จากการเรียนรู้ต่างๆ จนกระทั่งเกิดเป็นความทักษะความรู้ และทักษะความเชี่ยวชาญ สร้างความรู้เข้าใจการเรียนรู้เมื่อมีการบูรณาการระหว่างกัน โดยมุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจเชิงลึกมากกว่าการสร้างความรู้แบบผิวเผิน การใช้สื่อที่สร้างขึ้นให้สอดคล้องกับความเป็นจริง หรือเครื่องมือที่มีคุณภาพ ในการวัดการเรียนรู้ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเตรียมความพร้อมหลายๆ ด้าน เช่น การรู้จักคิด การเรียนรู้ การทำงาน การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ การสื่อสาร การร่วมมือทำงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไปตลอดชีวิต และสามารถดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างราบรื่น (Pellegrino & Hilton, 2013; สุรศักดิ์ ปาเฮ, 2554; ชนิดดา เทียนฤกษ์, 2557: 10)

สำหรับการศึกษาทักษะนั้น ชนิดดา เทียนฤกษ์ (2557: 18-19) ได้ทำการสังเคราะห์องค์ประกอบ ทักษะชีวิต และอาชีพ ได้ 4 องค์ประกอบที่สำคัญ (WHO, 1999; Brooks, 1984 ;Picklesimer, 1991; Partnership for 21st century skills, 2014) ดังนี้

1. การสื่อสาร ประกอบด้วย ทักษะทางสังคม ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงก่อนศตวรรษที่ 21 ได้กล่าวเฉพาะ การสื่อสารเป็นองค์ประกอบหนึ่งในทักษะชีวิต แต่ในศตวรรษที่ 21 ได้กล่าวถึงทักษะทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร

2. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ประกอบด้วย การแสดงออกอย่างเหมาะสม ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงก่อนศตวรรษที่ 21 และในช่วงศตวรรษที่ 21 ได้กล่าวถึงการสร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการแสดงออกอย่างเหมาะสมมีความเกี่ยวข้องกัน

3. การแก้ปัญหา ประกอบด้วย ความคิดสร้างสรรค์ หรือความคิดริเริ่ม การตัดสินใจ ความคิดยืดหยุ่น การปรับตัว และการเรียงลำดับความสำคัญ ทั้งนี้ในช่วงก่อนศตวรรษที่ 21 และในศตวรรษที่ 21 ได้กล่าวถึง องค์ประกอบการแก้ปัญหา ความคิดสร้างสรรค์ หรือความคิดริเริ่ม และการตัดสินใจ แต่ในช่วงศตวรรษที่ 21 กลับพบองค์ประกอบที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ความคิดยืดหยุ่น การปรับตัว และการเรียงลำดับความสำคัญ

4. การบริหารจัดการ ประกอบด้วย การตระหนักรู้ในตนเอง การจัดการอารมณ์ การมีจุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมาย การจัดการเวลา ความรับผิดชอบ และความเป็นผู้นำ ทั้งนี้ช่วงก่อนศตวรรษที่ 21 และช่วงศตวรรษที่ 21 ได้กล่าวถึง องค์ประกอบการจัดการทางอารมณ์ การมีจุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมาย การจัดการเวลา และความรับผิดชอบ แต่ก่อนหน้าช่วงก่อนศตวรรษที่ 21 มีองค์ประกอบด้านการตระหนักรู้ในตนเอง ซึ่งมีความสำคัญกับการรับรู้ตนเอง และช่วงศตวรรษที่ 21 มีองค์ประกอบด้านความเป็นผู้นำเพิ่มมา

การทบทวนแนวความคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และทักษะเป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจตัวชี้วัดต่างๆ ในการสร้างเครื่องมือวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพ ชุมชนด้านการท่องเที่ยว สามารถบ่งบอกถึงความรู้ความเข้าใจ ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีการปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันบนพื้นฐานทางสังคมจากการมีส่วนร่วมของแต่ละชุมชน จึงควรทำการศึกษาให้ได้มาซึ่งกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชน เพื่อได้รูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม และตรงกับความต้องการของคนในชุมชนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการมีส่วนร่วม

การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่นำเอาทรัพยากรทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ มนุษย์ การเงิน และกายภาพ มาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคง ความอยู่ดีกินดี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการจัดการทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2540: 92)

ซึ่งพลชัย จิตติวิสัยลักษณ์ (2555: 83) สรุปว่าเป็นการพัฒนาที่อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ แนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย คำว่า การพัฒนา และความยั่งยืน ซึ่งการพัฒนาหมายถึง ทำให้เจริญ ส่วนยั่งยืน หมายถึง ยืนยง อยู่ยาวนาน เมื่อนำมารวมกัน หมายถึง การดำเนินการใดๆ ที่ทำให้เกิดความเจริญ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และมีลักษณะอยู่คงทนถาวร เพราะมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง หากนำไปใช้กับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนยุคปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมเพื่อลดขีดความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของเขาต่อไป หมายถึง การพัฒนาจำเป็นต้องเกิดขึ้น จะหยุดยั้งการพัฒนาประเทศไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาของประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศกำลังพัฒนาต้องไม่ทำลายโอกาสในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิทธิในสิ่งแวดล้อมของคนรุ่นอนาคต

แนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนดังกล่าวเป็นเพียงนามธรรมไม่อาจเกิดขึ้นได้จริงในทางปฏิบัติจึงต้องนำมาตรกรทางด้านเทคโนโลยี มาตรการทางเศรษฐศาสตร์ มาตรการทางสังคม และมาตรการทางกฎหมายมาใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนมากที่สุด (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2540: 6)

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาทุกสาขา เป็นแนวคิดที่มาจากแนวคิดด้านการอนุรักษ์ หมายถึงรูปแบบการใช้ประโยชน์ในสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยาวนาน การพัฒนาอย่างยั่งยืนครอบคลุมถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่างๆ การพัฒนาแบบยั่งยืนจึงเป็นเป้าหมายพึงประสงค์ร่วมกันของการจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนา และความร่วมมือระหว่างประเทศ (วราพร ศรีสุพรรณ, 2534: 52-53)

ขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน ดร.รชนี เอมพันธ์ (2544: 104) เสนอว่า เป็นรูปแบบที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของ 3 ระบบด้วยกัน คือ

ระบบแรก เป็นเป้าหมายทางชีววิทยา (biological system) คือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางพันธุกรรม ความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลในกรณีที่ถูกรบกวน หรือการถูกใช้ และความสามารถในการให้ผลผลิตทางชีวภาพ

ระบบต่อมา คือ เป้าหมายระบบเศรษฐกิจ (economic system) คือ การนำไปสู่การได้รับความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างพอเพียง ส่งเสริมให้เกิดการเท่าเทียมกัน และมีสินค้าบริการเพิ่มขึ้น

ระบบสุดท้าย เป้าหมายระบบสังคม (social system) คือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยมีสถาบันที่ยั่งยืน ยาวนาน มีความเป็นธรรมทางสังคม และมีส่วนร่วมจากผู้คนต่างๆ ในสังคม

แนวความคิดพัฒนา และการพัฒนาชุมชน มีจุดมุ่งหมายให้การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นผลดีสำหรับกลุ่ม หรือชุมชนที่สร้างขึ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526: 5) การพัฒนาที่ผ่านมา นั้น การกำหนดทิศทาง หรือแนวทางการพัฒนามักจะมาจากส่วนบน หรือส่วนกลาง เป็นการวางแผนจากส่วนบนสู่ส่วนล่าง (top down) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาประสบปัญหาไม่สามารถยกระดับคุณภาพ ชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในชนบทให้ดีขึ้น ดังนั้น จึงมีแนวคิด หรือกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (new development paradigm) ที่มองว่า การพัฒนาควรเป็นการรวมพลังสร้างสรรค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องบนพื้นฐานแห่งความสามัคคี ซึ่งจะนำมาสู่คุณภาพ ชีวิต และสังคมที่ดี มีองค์ประกอบที่ครบถ้วนสมดุล และสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน โดยมีประชาชน และชุมชนเป็นแกนหลัก และเป็นผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนา เป็นผู้ดำเนินการให้เกิดการพัฒนา และเป็นผู้รับผลของการพัฒนา ตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องนำไปสู่ “การเรียนรู้ร่วมกัน และซึ่งกันและกันจากการปฏิบัติจริง” (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2538: 93-94)

แนวความคิด หรือทัศนะพื้นฐานใหม่ในการพัฒนายึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือขององค์กรชุมชนในการพัฒนา ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ และควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และประชาชน ประชาชนได้รับการพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง (ทวิทอง หงส์วิวัฒน์, 2527: 2)

ลักษณะการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen & Uphoff (1980: 213-217) มี 4 ลักษณะ ประกอบด้วย (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยมุ่งเน้นที่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นหลัก ขณะที่ สุธยา พลศรี (2545: 38) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชน ภายใต้หลักเกณฑ์ที่ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกรรมวิธีแห่งการกระทำทางสังคม ราษฎรในชุมชนนั้นๆ ร่วมกันวางแผน และลงมือปฏิบัติตามแผนเอง แพลนดังกล่าวจะกำหนดว่า กลุ่มของตน และแต่ละบุคคลต้องการอย่างไร และมีปัญหาร่วมกันอะไรบ้าง แล้วจัดทำแผนการของกลุ่ม และของแต่ละบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และสามารถแก้ไขปัญหานั้น โดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นให้มากที่สุด และถ้าจำเป็นอาจจะขอความช่วยเหลือทั้งด้านบริการ และวัสดุจากองค์การของรัฐบาล และมีใช้รัฐบาล

การพัฒนาชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาคน หรือคุณภาพ ของคนโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทุกขั้นตอน ตั้งแต่เรื่องการศึกษาหารือร่วมกัน การวางแผน การตัดสินใจ การแก้ไข

ปัญหา ตลอดจนการขยายผลต่อเนื่องเพื่อพัฒนาตนเอง และชุมชนต่อไป ทั้งนี้ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และคุณธรรมในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนที่ว่า การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพ ที่เป็นอยู่ไปสู่สภาพ ที่กำหนดไว้ กล่าวคือ เป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพ ของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชน จากสภาพ ที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพ ที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526: 10; วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2532: 14-17)

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนที่มีรากฐานมาจากความเชื่อมั่นในตัวคน และศักยภาพ ของคนว่า คนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุด และมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ตามขีดความสามารถของตน หากได้รับโอกาสที่เหมาะสม และเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาต้องการความยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม แนวคิด และหลักการพัฒนาชุมชนนั้น เน้นการช่วยเหลือตนเอง ขีดความสามารถของชุมชน และรัฐ การร่วมมือระหว่างรัฐ และประชาชน ความคิดริเริ่มของชุมชน ความสมดุลในการพัฒนา และการศึกษาภาคชีวิต (พัฒนา สุจำนงค์ และคณะ, 2525: 21-22; จำเนียร ชุณหโสภาค, 2553: 36-37)

หลักการที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในงานพัฒนา หลักความเสมอภาคในการดำเนินงาน เข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และการตรวจสอบ ประเมินผลงาน การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคน โดยกระบวนการให้การศึกษา และกระบวนการกลุ่ม (learning and group process) การให้การศึกษาแก่ชุมชน และการรวมกลุ่มของชุมชน จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน การรวมกลุ่มกันของประชาชนเพื่อทำหน้าที่ในการต่อรองอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และแสดงออกถึงความต้องการของตน และสภาพ ปัญหาที่ต้องแก้ไข หรือสนองความต้องการนั้นๆ ร่วมกัน ทั้งนี้กลุ่ม หรือองค์กรประชาชนจะต้องมีความอิสระ สามารถแก้ไข จัดการพึ่งตนเองได้ เป็นตัวแทน หรือเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์ มีกิจกรรมภายในกลุ่มร่วมกัน

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจะเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน การให้การศึกษาแก่ชุมชน และกระบวนการกลุ่มให้ประชาชนเป็นหลักในการพัฒนา และให้บุคคลมีศักยภาพ เพียงพอที่จะพัฒนาตนเอง และกลุ่ม หรือชุมชน ทั้งนี้ โดยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ทุกขั้นตอน และพัฒนาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ และใช้อย่างมีประสิทธิภาพ มากที่สุด (มิศรา สามารถ, 2543: 26-30; สนธยา พลศรี, 2545: 44-48) หัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชน คำตอบจึงอยู่ที่ชาวบ้าน หรือประชาชนที่จะสานความร่วมมือในการริเริ่ม หรือรับผลการพัฒนาจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยจะต้องผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การยอมรับนวัตกรรม หรือกระบวนการพัฒนาศักยภาพ ของชุมชน ดังจะได้ศึกษารายละเอียดต่อไปในทฤษฎีศักยภาพ ในการพัฒนา และการแพร่กระจาย

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกเป็นกระบวนการที่เน้นความเป็นมนุษย์ และความหลากหลาย โดยเชื่อว่า แต่ละสังคมต่างก็มีอัตลักษณ์ และมีเส้นทางในการพัฒนาที่แตกต่างกันไป ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่องานพัฒนาจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกนี้มีลักษณะที่เป็นนามธรรมค่อนข้างมาก จึงอาจจะยากต่อการนำไปปฏิบัติ แต่ในฐานะนักสื่อสารที่เชื่อมั่นในศักยภาพ ในการสื่อสารที่มีต่อกระบวนการพัฒนา จึงมั่นใจว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” จะสามารถเป็นกลไกที่ขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกให้สามารถปฏิบัติได้จริง

อย่างไรก็ตาม “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” ตามแนวทางของ พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์ (2556: 23-42) มีความจำเป็นต้องบริหารจัดการเพื่อเป็นการเสริมพลังให้สามารถเป็นกลไกขับเคลื่อนแนวคิด

ไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ ชั้นวางแผน ชั้นปฏิบัติงาน และชั้นการตรวจสอบและประเมินผล

ความเข้าใจกระบวนการพัฒนา: จากจุดเริ่มต้นถึงปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาแบ่งได้ตามแนวคิดของ Singhal & Stapitanond (1996: 11-25) ออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคกระบวนการพัฒนากระแสหลัก (dominant paradigm) ยุคกระบวนการพัฒนาแบบพึ่งพา (dependency paradigm) และยุคกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก (alternative paradigm)

1. กระบวนการพัฒนากระแสหลัก เป็นกระบวนการพัฒนาที่เน้นเรื่องการพัฒนาประเทศเป็นกระบวนการพัฒนาที่เน้นเรื่อง โดยมียุคสมัยที่สำคัญของกระบวนการพัฒนากระแสหลัก (Servanes, 1983, 1996 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 18) มีดังนี้

1.1 การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคมอย่างเป็นเส้นตรง มีความก้าวหน้าแบบขั้นบันได (unilinear) เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีแต่ก้าวรูกไปข้างหน้าไม่ย้อนกลับ (irreversible)

1.2 การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง (structural differentiation) และการทำหน้าที่ใหม่ๆ ของสถาบันสังคม (functional specialization)

1.3 การพัฒนากระบวนการที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ด้วยการใช้เทคโนโลยีที่ลงทุนสูง (capital-intensive technology)

1.4 การวางแผนดำเนินการพัฒนาต้องอาศัยการวางแผนจากส่วนกลาง (centralized planning) และกระบวนการพัฒนาทั้งหมดสามารถแบ่งออกได้เป็นขั้นตอนอย่างชัดเจน

1.5 สาเหตุของความด้วยพัฒนานั้นมาจากปัจจัยภายใน (endogenous factor) เช่น การไม่รู้หนังสือ การขาดทักษะในการทำงานของประชากร ดังนั้นการพัฒนาจำเป็นต้องนำปัจจัยภายนอก เช่น เงินทุน เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาช่วยสนับสนุนให้เกิดความก้าวหน้า และทันสมัยในสังคม

2. กระบวนการพัฒนาแบบพึ่งพา เกิดขึ้นช่วงทศวรรษที่ 1960 โดยเนื้อหาที่ต่อต้านกระบวนการพัฒนากระแสหลัก เพราะเชื่อว่า แนวคิดการพัฒนาแบบเบื้องบนสู่ล่าง (top-down approach) นั้นเป็นกลไกในการพัฒนาความสัมพันธ์ที่เน้นการพึ่งพาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศที่ด้วยพัฒนา ซึ่งผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ การดูดซับเอาทรัพยากร และความมั่งคั่งจากประเทศด้วยพัฒนาไปเลี้ยงประเทศพัฒนา

ดังนั้น หากประเทศด้อยพัฒนาใช้แนวคิดการพัฒนาแบบกระแสหลักอยู่ก็ไม่มีทางที่ประเทศจะสามารถพัฒนาขึ้นมาได้ ซึ่งประเทศด้อยพัฒนาควรตัดขาดตัวเองจากประเทศศูนย์กลาง รวมทั้งออกมาจากเศรษฐกิจระบบตลาดโลก และต้องมีนโยบายการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา อย่ไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาแบบพึ่งพาก็ได้รับการวิจารณ์ว่า เป็นการมองข้ามอุปสรรคในการพัฒนาที่มาจากปัญหาภายใน เช่น ปัญหาการเมืองภายใน ปัญหาการคอร์ปชั่นของเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจาก กระบวนการนี้เชื่อว่า อุปสรรคที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศเกิดจากปัจจัยภายนอก คือ การเอาเปรียบจากประเทศศูนย์กลางนั่นเอง ทั้งที่ความจริงแล้ว ปัจจัยภายในเหล่านี้ล้วนสามารถส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทั้งสิ้น

3. กระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก เกิดขึ้นช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 โดยกระบวนการนี้ไม่เชื่อว่าการพัฒนานั้นจะมีสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียว กลับเชื่อว่า ในแต่ละสังคมต่างก็มีแนวคิดในการพัฒนาที่หลากหลายไม่เหมือนกัน โดยกระบวนการนี้จะลดลักษณะ “ที่เป็นสากล” (universalistic) ของแนวคิดการพัฒนาให้น้อยลง แต่จะเพิ่มสัดส่วนของลักษณะที่ “เป็นท้องถิ่น” (localistic) ให้มากขึ้น หมายความว่า บางสังคมอาจจะกำหนดเอาการมีชีวิตแบบพอเพียงเป็นเป้าหมายได้ ดังนั้นเมื่อเป้าหมายในการพัฒนา มีความแตกต่างกัน จึงทำให้วิธีการที่แต่ละสังคมจะบรรลุเป้าหมายของตนมีความแตกต่างกันไปด้วย

บทบาทของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา: การขับเคลื่อนแนวคิดไปสู่การปฏิบัติ

นักพัฒนาจำเป็นต้องวางแผนการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสาร ทั้งนี้เพื่อให้งานพัฒนาบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ แต่จะมีลักษณะที่แปรผันไปตามลักษณะการดำเนินงานพัฒนาในแต่ละกระบวนการที่ขึ้นซึ่ง พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์ (2556: 30) สรุปประเด็นสำคัญของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาดังตารางที่

ตารางที่ 2.6 รูปแบบและแนวคิดการสื่อสารตามกระบวนการพัฒนาทั้ง 3 กระบวนการ

รูปแบบและแนวคิดการสื่อสาร	กระบวนการพัฒนา กระแสหลัก	กระบวนการพัฒนาแบบพึ่งพา	กระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก
รูปแบบการสื่อสาร	- ใช้สื่อมวลชนในการสร้างความทันสมัยในสังคม - ใช้กลยุทธ์สื่อมวลชนแทนที่สื่อประเภทอื่นๆ ที่มีในสังคม เช่น สื่อบุคคล สื่อประเพณี เน้นกลยุทธ์การใช้สื่อ	รูปแบบการสื่อสารของกระบวนการพัฒนากระแสหลัก	- การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม - ความเป็นท้องถิ่น - เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลาง - กลยุทธ์เนื้อหาสาร/ การใช้สื่ออย่างผสมผสาน
แนวคิดการสื่อสาร	- การสื่อสารในแนวดิ่ง - การสื่อสารจากบนลงล่าง - การรวมอำนาจการสื่อสารไว้ที่ศูนย์กลาง - การสื่อสารแบบไม่มีส่วนร่วม - การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ	คล้ายกับแนวคิดการสื่อสารของกระบวนการพัฒนากระแสหลัก	- สื่อสารในแนวระนาบ - สื่อสารจากล่างขึ้นบน - การกระจายอำนาจการสื่อสาร - การสร้างความหมายร่วมกัน

ที่มา: (กาญจนา แก้วเทพ, 2548: 17; พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์, 2556: 30)

จากตารางที่ จะเห็นว่า รูปแบบและแนวคิดของการสื่อสารในการพัฒนาขึ้นอยู่กับ “กระบวนการพัฒนา” ที่ยึดเป็นแบบแผน ดังนั้นบทบาท และรูปแบบการสื่อสารของนักพัฒนาในกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากกระบวนการพัฒนากระแสหลัก โดยนักพัฒนาจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นผู้คิดโครงการไปสู่การเป็นผู้ให้การสนับสนุน หรือมีส่วนร่วมในการสนับสนุน ด้วยการจัดกิจกรรมให้เกิดความตระหนักถึงสิทธิหน้าที่ การระดมสมองเกี่ยวกับปัญหาในชุมชน และวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งสมาชิกในชุมชนจะต้องรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโครงการพัฒนานั้นพร้อมกับเข้ามามีส่วนร่วม นำมาซึ่งความยั่งยืนของโครงการต่อไป

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม: รูปแบบการสื่อสารตามกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก

การสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกโดยกระบวนการสร้างสรรค์การมีส่วนร่วมของประชาชน เรียกว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) โดยกรณีการ พึ่งปรังค์ และกาญจนา แก้วเทพ (2548: 63) เสนอการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมี 2 นัยยะ ซึ่งนัยยะแรก หมายถึงการใช้การสื่อสารประเภทต่างๆ เป็นหนทาง หรือเป็นเครื่องมือไปสู่การมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ นัยยะที่สอง หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารเอง โดยการสื่อสารนั้น จะเข้าถึงในฐานะผู้บริโภค โดยบุคคลมีโอกาสใช้สื่อในฐานะ ผู้รับสร ผู้ดู ผู้ชม ผู้อ่าน โดย

เลือกเปิดรับสื่อได้ (active audience) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้ผลิต โดยบุคคลมีโอกาสร่วมในเชิงกระบวนการผลิต การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้บริหารสื่อ โดยบุคคลมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการตัดสินใจต่างๆ ในองค์กรสื่อ เช่น กำหนดเนื้อหา และรูปแบบที่เหมาะสม การกำหนดช่วงเวลา การวางระบบบริหารงาน ระบบงบประมาณ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนงาน และนโยบายต่างๆ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกจึงเน้นการกระจายอำนาจการสื่อสารไปสู่ชุมชน

การบริหารจัดการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม: พลังในการขับเคลื่อนแนวคิดสู่การปฏิบัติจริง

กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายปัจจัยไม่ว่าจะเป็นบริบทชุมชน ตลอดจนศักยภาพ ที่แตกต่างกันของผู้เข้าร่วมในการพัฒนา Mercado (1991: 13-25) เสนอแนวทางการบริหารจัดการการสื่อสารเพื่อการพัฒนาประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การวิจัย (research) เป็นกระบวนการของการรวบรวม จัดระบบการตีความข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา ความรู้ดั้งเดิม ทักษะ ทักษะ การกระทำ และทรัพยากรทั้งของชุมชนที่จะถูกพัฒนา และหน่วยงานที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชนก่อนที่จะเริ่มโครงการ

2. การวางแผน (planning) เป็นกระบวนการในการตัดสินใจที่จัดทำโครงการเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนา โดยทำการกำหนดกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย ช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสม บนพื้นฐานของการวิจัย

3. การจัดหาคนทำงาน (staffing) เป็นการมอบหมายงาน จัดระบบ และทิศทางการทำงาน รวมถึงการฝึกอบรมผู้ที่มารับผิดชอบงานในการทำงาน

4. การกำหนดทิศทาง (directing) เป็นกระบวนการที่ผู้จัดการ หรือหัวหน้าโครงการจะได้กำหนดแนวทางปฏิบัติงานให้กับคนทำงาน ซึ่งแนวทางในการปฏิบัตินั้นมักจะต้องร่วมมือ หรือประสานกิจกรรมต่างๆ ที่หลากหลาย

5. การตรวจสอบ (monitoring) เป็นกระบวนการตรวจสอบถึงผล หรือปัจจัยที่เป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จที่ตั้งไว้ในแผนของการดำเนินโครงการ

6. การประเมิน (evaluation) เป็นกระบวนการตัดสินใจว่า โครงการประสบความสำเร็จ หรือมีผลกระทบตรงตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ หรือไม่

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามแนวทางของ Mercado ก็ยังไม่ได้เน้นไปถึงการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกเป็นการเฉพาะ โดยจะเห็นการบริหารจัดการงานที่ยังไม่ได้เน้นไปที่กระบวนการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจรวมถึงการให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ในขณะเดียวกัน การบริหารจัดการคนให้เข้ามาทำงานบนพื้นฐานของการเชื่อมั่นในศักยภาพ ของผู้เข้าร่วม ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการทำงานตามกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกนั้นยังไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน แนวคิดการพัฒนาในกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือกไปสู่การปฏิบัติได้จริง โดยแนวคิดที่นักพัฒนาควรคำนึงถึง และให้ความสำคัญตลอดการดำเนินงานพัฒนา ได้แก่ แนวคิดเชิงบวกในการพัฒนา (positive approach) แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่มีการออกแบบวางแผน (participatory communication by design) และ แนวคิดเรื่องแบบจำลองเชิงพิธีกรรม (ritualistic model) จากแนวคิดทั้ง 4 แนวคิดสามารถนำมาปรับใช้กับแนวคิดการบริหารจัดการการสื่อสารเพื่อพัฒนาประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก คือ การวางแผน การปฏิบัติงาน และการตรวจสอบและการประเมินผล โดยการบริหารจัดการเน้นในมิติของการบริหารงาน และบริหารคนบนพื้นฐานของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมตามกระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานทั้ง 3 ขั้นตอนดังกล่าวจำเป็นต้องใช้การ

สื่อสารแบบพิธีกรรม มาเป็นเครื่องมือการสื่อสาร เพราะรูปแบบการสื่อสารแบบพิธีกรรม เป็นการสื่อสารที่สามารถสร้างความเข้าใจร่วมกันได้ระหว่างนักพัฒนา กับชุมชน และระหว่างชุมชนด้วยกันเอง โดยไม่มีใครผูกขาดบทบาทการเป็นผู้ส่งสาร หรือผู้รับสารอย่างตายตัว และผู้เข้าร่วมต่างมีบทบาท และอำนาจในการดำเนินงานพัฒนาที่เท่าเทียมกัน ซึ่งจะเกิดขึ้นตลอดกระบวนการของการดำเนินงานพัฒนา

แนวคิดส่วนผสมทางการตลาดการท่องเที่ยว

ส่วนผสมทางการตลาดประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ หรือการบริการ (product or service) ราคา (price) สถานที่ (place) และการส่งเสริมการตลาด (promotion) หรือที่เรียกว่า 4'Ps ทั้งนี้ McCarthy & Perreault (1996: 46-49) เสนอว่าล้วนมีความจำเป็นในการวางแผนการกำหนดส่วนผสมทางการตลาด (the marketing mix) เมื่อส่วนผสมทางการตลาดได้ถูกพัฒนา กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ จะมีความใกล้เคียงกันชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยเหล่านั้นล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น และเมื่อนำส่วนผสมทางการตลาดมาพิจารณาโดยกว้าง จะสังเกตเห็นว่า ตัวผลิตภัณฑ์เองจะเป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าเป้าหมาย การมีช่องทางการจัดจำหน่าย การส่งเสริมการขาย เพื่อสื่อสารกับลูกค้าเป้าหมาย และผลิตภัณฑ์ได้ออกแบบ และวางแผนไว้เพื่อผู้บริโภค ราคาสินค้าโดยประเมินจากพฤติกรรมในการซื้อ หรือมูลค่าของสินค้าที่ผู้บริโภคใช้อยู่ในปัจจุบันดังตารางที่ 2.7

ตารางที่ 2.7 กลยุทธ์การตัดสินใจขององค์กรด้วย 4'Ps

ผลิตภัณฑ์	สถานที่	ส่งเสริมการตลาด	ราคา
1. รูปลักษณ์สินค้า	1. วัตถุประสงค์	1. วัตถุประสงค์	1. เป้าหมาย
2. บริการ	2. ชนิดของช่องทาง	2. การผสมผสานการ	2. ความยืดหยุ่น
3. จุดเด่น	3. การเปิดตลาด	ส่งเสริมการตลาด	3. ระดับการ
4. ระดับคุณภาพ	4. ประเภทของพ่อค้าคน	3. ผู้ขาย (ชนิด จำนวน การ	หมุนเวียนของวงจร
5. อุปกรณ์เสริม	กลาง	คัดเลือก การฝึกอบรม	สินค้า
6. การติดตั้ง	5. ประเภทของสถานที่	แรงจูงใจ)	4. ภูมิภาค
7. คำแนะนำ	ในการจัดทำคลังสินค้า	4. การโฆษณา (เป้าหมาย	5. การลดราคา
8. การรับประกัน	6. การขนส่ง และจัดเก็บ	ชนิดของสื่อ ประเภทของ	6. งบประมาณ
9. ชนิดของสินค้า	7. ระดับการบริหาร	การโฆษณา)	
10. บรรจุภัณฑ์	8. ช่องทางการจัดหา	5. การส่งเสริมการตลาด	
11. ตราสินค้า	9. ช่องทางการจัดการ	6. สื่อสิ่งพิมพ์	

ที่มา: (McCarthy & Perreault, 1996: 64; จำเนียร ชุณหโสภาค, 2553: 63)

การสร้างความพึงพอใจให้ลูกค้าเป้าหมาย และผู้บริโภคทางด้านการท่องเที่ยว มีเส้นทางหลากหลาย เช่น บริการสามารถมีหลากหลายกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมไปถึงระดับคุณภาพ การให้บริการของการท่องเที่ยว และระดับการบริการการท่องเที่ยวที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ การรับประกันสามารถปรับเปลี่ยนได้ นอกจากนี้การโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ ก็สามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม ตามเหตุผลที่เจ้าของผู้ประกอบการพิจารณาราคาของการให้บริการ สามารถปรับขึ้น หรือลดลงก็ได้ ด้วยหลายเหตุปัจจัย จึงเป็นแรงสนับสนุนให้องค์กรการให้บริการการท่องเที่ยว ตัดสินใจเลือกกระบวนการส่งเสริมการตลาด โดยใช้แนวคิดส่วนผสมทางการตลาดมาใช้ในองค์กรของตน ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ หรือบริการ ในที่นี้ใช้การบริการที่ประทับใจ เนื่องจากการท่องเที่ยวจัดเป็นสินค้าประเภทการบริการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเหมาะสมของตัว “ผลิตภัณฑ์” เป้าหมายทางการตลาด ข้อเสนอดังกล่าวนำไปสู่รูปลักษณะของสินค้า และการให้บริการ โดยผลิตภัณฑ์ หรือบริการ ไม่จำกัดอยู่เพียงแค่รูปร่างหน้าตา แต่สำคัญคือ ผลิตภัณฑ์ และบริการจะต้องสร้างความพึงพอใจ และตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ พร้อมกับปัจจัยอื่นๆ การตัดสินใจเรื่องเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จะสังเกตได้ว่า การพัฒนา และจัดการกับผลิตภัณฑ์ตัวใหม่ และเส้นทางของผลิตภัณฑ์ทั้งหมดจะพิจารณาถึงลักษณะสำคัญของประเภทการให้บริการที่หลากหลายที่รวมกันอยู่ภายใต้กลุ่มชั้นของการให้บริการ ช่วยให้สามารถพัฒนาส่งผสมทางการตลาดได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2. ปัจจัยด้านสถานที่ เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในการที่จะนำเสนอผลิตภัณฑ์ สู่ตลาดเป้าหมายที่เหมาะสม หากผลิตภัณฑ์ไม่ตีพอสำหรับผู้บริโภค ก็ไม่มีประโยชน์ว่าจะขายเมื่อใด หรือที่ไหน ผลิตภัณฑ์ หรือการบริการถูกนำเสนอแก่ผู้บริโภคผ่านการกระจายสินค้า ช่องทางการกระจายสินค้ามีหลากหลายช่องทางแล้วแต่หน่วยงานผู้ผลิต จากผู้ผลิต สู่ช่องทางสุดท้าย คือ ผู้ใช้ หรือผู้บริโภคบางครั้งระบบของช่องทางการกระจายสินค้าก็ไม่ยาวนาน อาจส่งตรงจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภค หรือผู้ใช้ทันที นับเป็นความพิเศษของธุรกิจการตลาด และการบริการบ่อยครั้งที่พ่อค้าคนกลาง หรือผู้เชี่ยวชาญ และผู้จัดการมีเป้าหมายทางการตลาดที่แตกต่างกัน หรือความต้องการที่แตกต่างกัน ช่องทางการตลาดของการกระจายสินค้า หรือบริการก็จะแตกต่างกัน

3. ปัจจัยด้านส่งเสริมการขาย เชื่อมโยงกับกิจกรรมการส่งเสริมการขายมากกว่านโยบาย การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และการขายแบบตัวต่อตัว ทั้งนี้เพราะสามารถกระตุ้นความสนใจให้อยากทดลอง และกระตุ้นการซื้อของกลุ่มลูกค้าได้มากกว่าช่องทางอื่นๆ เช่น การใช้คู่มือลดราคา คະแนนสะสม ตัวอย่างสินค้า แคนตาล็อก งานสนับสนุนการขายมีความพิเศษ คือ สามารถนำไปใช้กับการขายแบบปัจเจกบุคคล หรือใช้กับคนจำนวนมากได้

การส่งเสริมการขาย หรือการส่งเสริมการตลาดมีความเกี่ยวข้องกับเป้าหมายทางการตลาดในด้านความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมการตลาดรวมนับตั้งแต่วิธีขายดังนี้ การขายแบบตัวต่อตัว เป็นการขายแบบพบหน้าชักนำโดยพนักงานขายเป็นหลัก การขายแบบมวลชน เป็นการสื่อสารครั้งละจำนวนมากกับกลุ่มผู้บริโภคในการโฆษณาสินค้า หรือบริการ ออกมาในรูปแบบของการทำสื่อโฆษณาที่อาศัยความคิดสร้างสรรค์ การขายด้วยวิธีการส่งเสริมทางการตลาด เป็นงานที่ผู้จัดการฝ่ายการตลาดจะต้องผสมผสานกระบวนการ และแบบแผนเข้าไว้ด้วยกัน

4. ปัจจัยด้านราคา ผู้จัดการที่ดีควรตั้งราคาสินค้าให้เหมาะสมด้วย จำเป็นต้องศึกษา และทำความเข้าใจประเภทของสินค้าที่มีความใกล้เคียงกัน ซึ่งจะเป็นคู่แข่งในการเจาะตลาดเป้าหมายรวมถึงศึกษามูลค่าทั้งหมดของส่วนผสมทางการตลาด และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทดลองคาดประมาณปฏิกิริยาสะท้อนกลับของลูกค้า หรือกลุ่มเป้าหมายใกล้เคียงต่อสินค้า ควรมีการฝึกปฏิบัติเป็นประจำในการตั้งเกณฑ์ราคา หรือระยะเวลาการลดราคาผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงกฎหมาย และข้อจำกัดต่างๆ ในการกำหนดราคาสินค้า หากกลุ่มลูกค้าไม่ยอมรับราคาที่กำหนด แผนการทั้งหมดที่ตั้งไว้ก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยน

ต่อมา จากส่วนผสมทางการตลาด 4 Ps ไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้ในศาสตร์แห่งการตลาด Kotler (1999: 95) จึงเสนอปัจจัยด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับส่วนผสมทางการตลาดเพิ่มเข้ามามีดังนี้

5. การเมือง (politics) ระบบการเมืองเข้ามามีอิทธิพลต่อการตลาดอย่างมาก พิจารณาได้จากการที่นักการตลาดปัจจุบันมีวางแผนการตลาดโดยอ้างอิงกับสถานการณ์ และนโยบายทางการเมืองของท้องถิ่น เพื่อวางแผนการตลาดให้เหมาะสมที่สุด ในทางการตลาดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว การเมืองจำเป็นต้องพิจารณา

ถึงการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น และนโยบายต่างๆ ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่ที่สนับสนุนสภาพแวดล้อมด้านการวางแผน การพัฒนา และการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อที่จะดำเนินการวางแผนทางการตลาดได้สอดคล้องกับระบบการเมืองของชุมชนท้องถิ่น

6. มติมหาชน (public opinion) มติมหาชน คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก และเจตคติของสาธารณชน ซึ่งมีผลต่อความสนใจผลิตภัณฑ์ และบริการบางอย่าง กล่าวคือ หากผลิตภัณฑ์ หรือบริการได้รับความเห็นชอบจากคนส่วนใหญ่ก็จะเป็นผลดีต่อตัวสินค้า เช่นเดียวกับการท่องเที่ยว หากประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่รับรู้ และเห็นชอบรวมทั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดการท่องเที่ยวก็สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มากขึ้น และเป็นประโยชน์กับส่วนรวมอย่างเต็มที่ เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คน ชุมชน ท้องถิ่น และสังคม ทั้งนี้มติมหาชน จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการธรรมาภิบาลได้นั้นจะต้องมีการดำเนินการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม การทำประชามติต้องทำอย่างเที่ยงตรง ยุติธรรม และจริงใจไร้อคติ

7. บุคลากรทางการตลาด (people) ทำหน้าที่เป็นผู้มีความรู้ทางการตลาดโดยตรง และผู้ที่มีความรู้พื้นฐานด้านอื่นๆ นักการตลาดจำเป็นต้องเลือกใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะนักการตลาด คือ รอบคอบ รอบรู้ ใส่ใจ สังเกต มองการณ์ไกล มีวินัย และจริยธรรม ในด้านการท่องเที่ยวบุคลากรทางการตลาดไม่น่าจะมีเพียงแต่ผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนการท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่ควรหมายรวมถึงประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน และองค์กรในพื้นที่ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนที่จะเป็นกลุ่มเข้ามาสนับสนุนให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

8. ระยะเวลา (period) ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของทุนในด้านการตลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำคัญในการบริหารการตลาด เพราะเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขต่างๆ ของกิจกรรมทางการตลาดที่มีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทางการตลาดพิจารณาวางแผนการตลาดให้เหมาะสม และตรงกับระยะเวลาที่เอื้ออำนวย ในกรณีของการท่องเที่ยว ระยะเวลาจึงมีความสัมพันธ์ด้วยว่า การจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต้องมีการวางแผนด้านเวลาอย่างรัดกุม เนื่องจาก เวลาในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวจะสะท้อนถึงค่าใช้จ่าย และปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ ที่จะถูกนำมาใช้ในช่วงเวลาเดียวกัน อีกทั้งการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับเวลาของเทศกาล ประเพณี ที่จะจัดขึ้นตามช่วงเวลา การทราบช่วงเวลา และกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวไว้อย่างแน่ชัด ย่อมทำให้ผู้ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวสามารถกำหนดทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

9. จิตวิทยา (psychology) เป็นปัจจัยที่หมายรวมถึงการศึกษาพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคล แรงจูงใจต่อการเกิดพฤติกรรมการท่องเที่ยว รวมไปถึงบุคลิกภาพ หรือเจตคติส่วนบุคคลที่ส่งผลต่อพฤติกรรมดำเนินการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ การทราบ และมีความรู้ทางจิตวิทยาของบุคคลจะสามารถส่งผลให้เป็นผู้ที่มีบทบาทในการวางแผนการตลาด การสื่อสารการตลาด นำมากำหนดเครื่องมือในการศึกษาพัฒนา กิจกรรม โปรแกรมการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค รวมถึงการพัฒนาการตลาด และส่งเสริมการขายได้ดียิ่งขึ้น ในส่วนของภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวการทราบ หรือเข้าถึงจิตวิทยานักท่องเที่ยว พฤติกรรมนักท่องเที่ยว ย่อมทำให้ผู้ดำเนินการกิจกรรมด้านการท่องเที่ยววางแผน จัดกิจกรรมที่เหมาะสมได้

ดังนั้น การศึกษาแนวความคิดการตลาดการท่องเที่ยวจึงสามารถเชื่อมโยงการจัดการการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญต่อการตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ทั้งในด้านคุณภาพ ของสินค้า และบริการ รวมทั้งศักยภาพ ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ตลอดจนการสร้างภาพ

ประทับใจให้กลับมาเยือนอีกครั้ง ด้วยกระบวนการการตลาดแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต คุณภาพ ชีวิตที่ดีของคนในชุมชนต่อไป

ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนา และการแพร่กระจาย

ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนา และการแพร่กระจาย (development potential diffusion theory) เป็นทฤษฎีที่ผสมผสานความรู้สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา โดยนำองค์ประกอบทางกายภาพ หรือสรีรภาพ (physical environment) เข้ามาร่วมพิจารณา โดย “สังคมหนึ่งสังคมใดจะมีการพัฒนา หรือเจริญก้าวหน้า นั้นจะต้องมีปัจจัยหลายอย่างสนับสนุน” โดยปัจจัยดังกล่าวมี 6 ประการ คือ (1) ปัจจัยทางธรรมชาติ (2) ทรัพยากรมนุษย์ (3) องค์กรทางสังคม (4) ภาวะผู้นำในหมู่บ้าน (5) การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับข้าราชการของรัฐ และ (6) การฝึกอบรม

โดยเน้นส่วนที่เป็นศักยภาพ (potential) ของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยแรก 4 ลักษณะ ซึ่งหากชุมชนใดมีครบถ้วน ชุมชนนั้นก็จะมีค่าความเจริญมากกว่าชุมชนที่มีปัจจัยเหล่านั้นอยู่น้อย สำหรับปัจจัยที่ 5 เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (diffusion theory) ที่เชื่อว่า ความเจริญจะเกิดขึ้น ณ ชุมชนใด ชุมชนหนึ่งก่อนแล้วจึงแพร่กระจายออกไปยังแหล่งอื่นๆ หรือชุมชนอื่นที่มีการติดต่อระหว่างคนต่างชุมชน หรือโดยเฉพาะคนที่ต่างวัฒนธรรมกัน เป็นการแพร่กระจายความรู้ ความคิด และสิ่งแปลกใหม่ที่เรียกว่า นวัตกรรม ส่วนการฝึกอบรมเป็นปัจจัยเสริมแรงผลักดันให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ซึ่งสัญญา สัญญา วิวัฒน์ (2542: 38) เสนอประพจน์ของทฤษฎีศักยภาพ ในการพัฒนา และการแพร่กระจาย ดังนี้

1. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น
2. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนนั้น
3. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับผู้นำของชุมชนนั้น
4. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับองค์กรทางสังคมของชุมชนนั้น
5. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับการติดต่อกับโลกภายนอกของชุมชนนั้น
6. การพัฒนาของชุมชนใด ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของชุมชนนั้น

ชุมชนที่มีปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่สามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีการศึกษา หรือฝึกอบรมเป็นอย่างดี มีผู้นำทางสังคมที่มีบทบาทในการพัฒนา องค์กรทางสังคมที่มีโครงสร้าง และความเป็นปึกแผ่น มีสมาชิก และทรัพยากรที่จะสนับสนุนให้บรรลุตามเป้าหมาย ส่วนการแพร่กระจายนั้น ถือว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่สังคมหนึ่งติดต่อกับอีกสังคมหนึ่ง และการฝึกอบรมเป็นตัวแปรเสริมผลักดันให้คน ผู้นำในชุมชน สมาชิกขององค์กรให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาตนเอง รวมไปถึงชุมชนมีโอกาสเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น จากความคิดเห็นของสัญญา สัญญา วิวัฒน์ (2550) สามารถนำมากำหนดกรอบการวิจัยในการประยุกต์ที่ว่า โครงสร้างทางสังคมที่อยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นฐานสร้างเกลียวสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา ซึ่ง จำเนียร ชุณหโสภาค (2553: 38) สามารถประมวลเป็นทฤษฎีอย่างเป็นทางการได้ว่า “ความเจริญพัฒนาของชุมชนใดๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กร สังคม ผู้นำของชุมชน และการศึกษาของชุมชนนั้น รวมทั้งการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนนั้นกับโลกภายนอก”

ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (the diffusion of innovation theory)

ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมมีสาระสำคัญโดยย่อว่า การรับนวัตกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับบุคคล ระบบสังคม ระบบการสื่อสาร ด้านนวัตกรรม และระยะเวลา ซึ่งมีองค์ประกอบของกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ (สัญญา สัญญา วิวัฒน์, 2550: 74-75; Rogers, 2003: 11-

15) ดังนั้น คือ (1) นวัตกรรม (2) การสื่อสารโดยผ่านสื่อ (channels) ทางใดทางหนึ่ง (3) ช่วงเวลาหนึ่ง และ (4) เข้าสู่หมู่สมาชิกของระบบหนึ่ง

นวัตกรรม (innovation) หมายถึง ความคิด (idea) การปฏิบัติ (practice) หรือวัสดุสิ่งของ (object) อย่างเป็นอย่างหนึ่งที่ยังไม่เคยคิดเอาว่าเป็นของใหม่ การรับเอานวัตกรรมมีขั้นตอน หรือกระบวนการรับ นวัตกรรม (adoption process) มี 5 ขั้นตอน (Rogers, 2003)

1. ขั้นตระหนักถึงนวัตกรรม
2. ขั้นสนใจนวัตกรรม
3. ขั้นประเมินค่านวัตกรรม
4. ขั้นทดลองใช้
5. ขั้นรับนวัตกรรม หรือไม่รับนวัตกรรม

ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมตามที่ Rogers (2003) ได้เสนอ เป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง การรับนวัตกรรมกับปัจจัย 5 ประการ ได้แก่ ปัจเจกบุคคล ระบบสังคม การสื่อสาร ตัวนวัตกรรม และ ระยะเวลา โดยที่ทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันในการที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม

ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนา และการแพร่กระจายให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในยุคปัจจุบัน เพราะการที่ชุมชนมีปัจจัยทางทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กรทางสังคม ผู้นำของชุมชน การศึกษา และการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกับนักท่องเที่ยว กระบวนการถ่ายทอด การสื่อความหมาย และการพัฒนาย่อมเกิดขึ้น มีการรับเอาแนวความคิด วิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ในชุมชนของตน ระบบสังคม หรือ องค์กรท้องถิ่น และผู้นำชุมชนสามารถจะปรับกิจกรรมให้เข้ากับสภาพแวดล้อม หรือทรัพยากรท่องเที่ยวให้ เหมาะสมกับชุมชนได้ ทั้งนี้โดยการเรียนรู้การสื่อสารด้านวัฒนธรรม ประเพณีจากนักท่องเที่ยว การเข้ารับการ ฝึกอบรมจากหน่วยงานรัฐ หรือการติดต่อประสานงานระหว่างชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งเป็นจุดสำคัญอีกประการ หนึ่งของการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนควรปรับแนวคิด วิธีการต่างๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่าง สม่าเสมอ และต่อเนื่องโดยเฉพาะในพื้นที่ที่ต้องการพัฒนา และที่สำคัญการพัฒนามีบรรลุลผล หากได้เรียนรู้ใน รูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการ และความเหมาะสมกับศักยภาพชุมชน

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-functional theory) เป็นผลจากการนำแนวคิดทางด้านชีววิทยา มาใช้ โดยเข้าใจว่า โครงสร้างทางสังคมเปรียบเสมือนสรีระของมนุษย์ หรือร่างกายของมนุษย์ ที่ประกอบไปด้วย ส่วนต่างๆ หรือร่างกายที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่างๆ และมองว่า หน้าที่หลักของสังคม ก็คือการทำหน้าที่ ของอวัยวะของร่างกาย แต่ละส่วนจะเกี่ยวเนื่องกันไปตามระบบเพื่อให้ระบบต่างๆ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดย แนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่จะนำเสนอผ่านนักสังคมวิทยา 3 ท่าน คือ Parsons, Durkheim และ Merton

สังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วน จะเป็นปัจจัยให้ระบบสังคมเกิดความสมดุล (equilibrium) ปกติการทำงานของกลไกเหล่านี้เป็นผลให้สังคมอยู่ในสภาพ สมดุลเคลื่อนที่ (moving equilibrium) คือ ทุกส่วน หรือสถาบันทางสังคมจะปรับตัวเข้าหากันตาม ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ทั้งทางสังคม และภูมิศาสตร์ แต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ของตน ซึ่งเป็น การตอบสนองความต้องการของสถาบันอื่นๆ และสังคมส่วนรวม การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นบรรทัด ฐาน (norm) และสถานภาพ (status) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ สถาบันสังคมต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน รวมทั้งมี

บทบาทสนับสนุน หากส่วนใดส่วนหนึ่งของสังคมเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ด้วย (Parsons, 1967: 183-185)

ทุกสังคมยังคงมีความแตกต่างระหว่างบุคคล อุดมคติทางสังคม และการปฏิบัติทางสังคม อุดมคตินับเป็นคุณค่า (value) ซึ่งมนุษย์ต้องการให้มีในสังคม ผู้ที่ละเมิดคุณค่าเหล่านี้ หรือไม่สามารถประพฤติตนได้ตามได้จึงมีอยู่เป็นธรรมดา ความแตกต่างระหว่างอุดมคติ และการปฏิบัติจึงทำให้เกิดความเครียด และทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคม ด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม Parsons (1967) กล่าวว่า เกิดจากความสมดุลถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคม คือ บุคลิกภาพ (personality) อินทรีย์ (organism) และวัฒนธรรม (culture) เกิดความแตกกร้าว โดยมีเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายในระบบสังคม เช่น ภาวะสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรมอื่น และสาเหตุจากภายในระบบสังคม เช่นภาวะตึงเครียด เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วย หรือหลายๆ หน่วยทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุให้ส่วนอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง หรืออาจเกิดขึ้นทั้งระบบก็ได้ แต่ Parsons (1967) เน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่รวมของความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคมว่าเป็นสิ่งที่เป็นตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมดำเนินอยู่ได้

นักสังคมวิทยาอีกท่านอย่าง Durkheim เสนอแนวคิดที่ว่า สภาพ สังคมมีทั้งที่เป็นปกติ (normal) และไม่ปกติ (pathological) ด้วยหลักเกณฑ์ดังกล่าว คือ ถ้าระบบสังคมสามารถตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของระบบได้ สังคม หรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติ แต่ถ้าระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ สังคมก็จะป่วย ดังนั้น สังคมต้องมีความจำเป็นเชิงหน้าที่จำนวนหนึ่งในการให้สังคมอยู่ในภาวะปกติ สังคมอยู่ในภาวะปกติได้ต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม (social order) ซึ่งระบบจะประกอบไปด้วยสิ่งที่มีความเชื่อมโยง และประสานกัน (a system is an entity) แต่ละส่วนย่อมมีผลกระทบ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่อง “การกระทำ คำที่พูด สูตรที่คิด หรือจิตวิญญาณที่สัมผัส” ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ และตัวระบบทั้งระบบ ทั้งนี้ถ้าระบบอยู่รอดได้ ส่วนต่างๆ ก็ต้องสอดคล้องกัน ดังนั้น ความจำเป็นเชิงหน้าที่ย่อมต้องการบูรณาการ (integration) ในระหว่างส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน (จิระโชค วีระสย, 2556: 27)

ขณะที่ Merton (1968: 93-96) แสดงทรรศนะในการจำแนกสังคมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ หน้าที่หลัก (manifest) หน้าที่ซ่อน (latent) และหน้าที่ไม่พึงปรารถนา (dysfunctional) หน้าที่ของบางโครงสร้างของสังคมอาจมีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันคนบางส่วนอาจได้รับประโยชน์เพียงน้อยนิด หรืออาจจะไม่ได้รับประโยชน์เลย ซึ่งรวมไปถึงคนบางกลุ่ม หรือบางส่วนของสังคมได้รับผลเสียจากการทำงานของโครงสร้างทางสังคมนั้นๆ

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เป็นการศึกษาแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) ซึ่งมีคุณลักษณะ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550: 49-51) ดังนี้

1. การศึกษา และวิเคราะห์สังคมต้องมองว่าสังคมทั้งหมดเป็นระบบหนึ่งๆ ที่แต่ละส่วนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

2. ความสัมพันธ์ คือ สิ่งสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล

3. ระบบสังคม เป็นการเคลื่อนไหวเข้าสู่ความสมดุล การปรับความสมดุลของระบบจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในระบบตามไปด้วยความต่อเนื่องของกระบวนการของข่าวสารจากภายใน และภายนอก

ลักษณะดังกล่าว เปิดช่องทางให้มีการสร้างเกลียวสัมพันธ์ทางสังคมขึ้น เนื่องจากการศึกษาในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เห็นว่า ระบบสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเกลียวสัมพันธ์จะเป็นผลจากระบบสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะนี้ ซึ่งแนวคิดทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับ

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ชี้ให้เห็นความซับซ้อนของการพัฒนา และย้ำให้เห็นความจำเป็นของการพัฒนาที่จำเป็นต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กัน ในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ต้องการ และมีศักยภาพ การดำเนินการพัฒนาด้านต่างๆ จำเป็นต้องพิจารณาผลสะท้อนหลายประการทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และด้านอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน จำเป็นที่จะต้องดำเนินการพัฒนาให้ยั่งยืนเกิดขึ้นในพื้นที่ใดๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องพิจารณาองค์ประกอบโดยรวมของชุมชน หรือศักยภาพ ของชุมชนในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นไปตามความมุ่งหวังที่ตั้งเป้าหมายไว้มากมาย ส่วนต่างๆ ของโครงสร้างทางสังคมจะต้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ และมีความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับสภาพ แวดล้อมทางสังคมที่เป็นอยู่จริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี โดยได้จัดกลุ่มศึกษาในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ประเด็นศักยภาพของชุมชน

พระมหาสุทิตย อบอุ่น (2541) ศึกษาเรื่อง *การศึกษาศักยภาพ ของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี: เส้นทางสายลำน้ำกก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพ ของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงสภาพ ปัญหาและข้อเสนอแนะของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา จำนวน 141 คน การศึกษาศักยภาพ ของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพ อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีศักยภาพ ในด้านการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และการกระจายรายได้ ตามลำดับ ในการทดสอบสมมติฐานเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยด้านสถานการณ์แวดล้อม พบว่า การได้รับอนุญาตให้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว การติดต่อประสานงานระหว่างชุมชนและการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่เมื่อทดสอบกับระดับศักยภาพ ของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละด้านพบว่า (1) การได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว สมรรถนะของชุมชนในการรองรับทางการท่องเที่ยวด้านกายภาพ การมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (2) การได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว การฝึกอบรมการติดต่อประสานงานระหว่างชุมชน มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพ ในการกระจายรายได้ และ (3) การได้รับอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว การติดต่อประสานงานระหว่างชุมชน มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพ ในการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ตามลำดับ*

บุญเรือง ไกลเลิศ (2553) ศึกษาเรื่อง *การประเมินโครงการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของจังหวัดกำแพงเพชร การประเมินครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ประเมินโครงการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของจังหวัดกำแพงเพชร ใน 3 ด้าน คือ ปัจจัยเบื้องต้นที่ใช้ในการดำเนินงานโครงการ กระบวนการดำเนินงานโครงการ และผลผลิตของโครงการ 2) เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโครงการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของจังหวัดกำแพงเพชร ผู้ให้ข้อมูลในการประเมินโครงการ ได้แก่ คณะทำงานและผู้เข้าร่วมโครงการฯ จำนวน 210 คน ส่วนผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการดำเนินโครงการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของจังหวัดกำแพงเพชร ได้แก่ ผู้บริหารของ*

ศูนย์ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เขต 8 กำแพงเพชร ผู้บริหารของสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินโครงการ ผู้นำชุมชนในพื้นที่ที่มีผู้เข้าร่วมโครงการ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การคำนวณความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการประเมิน สรุปดังนี้ 1. ผลการประเมินความเหมาะสมของปัจจัยเบื้องต้นที่ใช้ในการดำเนินงานโครงการ 1.1 ด้านบุคลากรดำเนินงานและด้านช่วงระยะเวลา การดำเนินโครงการ พบว่า มีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีความเหมาะสม 1.2 ด้านงบประมาณ พบว่า มีความเห็นสอดคล้องกันว่ายังไม่เหมาะสม 2. ผลการประเมินความเหมาะสมของกระบวนการดำเนินงานโครงการ 2.1 ด้านการบริหารจัดการและด้านการติดตามประเมินผล พบว่า มีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีความเหมาะสม 2.2 ด้านการดำเนินการฝึกอบรม พบว่า มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ยังไม่เหมาะสม 3. ผลการประเมินผลผลิตจากการดำเนินงานตามโครงการ ผลผลิตเกี่ยวกับชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยมีระบบการบริหารจัดการสาธารณภัย เครือข่ายในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยระดับชุมชนและเครือข่ายนอกชุมชน ชุมชนมีแผนงานและมีการฝึกซ้อมแผนเตรียมความพร้อมในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และ ชุมชนมีระบบการเฝ้าระวังและแจ้งเตือนภัย พบว่าในภาพรวมมีผลผลิตอยู่ในระดับปานกลาง 4. แนวทางการพัฒนาการดำเนินโครงการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของจังหวัดกำแพงเพชร มีแนวทางในการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ 4.1 แนวทางการพัฒนาการดำเนินโครงการด้านปัจจัยเบื้องต้นที่ใช้ในการดำเนินโครงการ มีแนวทางที่สำคัญ ได้แก่ จัดให้มีการฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการบริหารจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานแก่บุคลากรดำเนินงานและมีการบูรณาการด้านบุคลากรร่วมกันกับหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินโครงการ จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอและกำหนดช่วงระยะเวลาดำเนินโครงการให้เหมาะสมกับฤดูกาลของสาธารณภัย 4.2 แนวทางการพัฒนาการดำเนินโครงการด้านกระบวนการดำเนินโครงการมีแนวทางที่สำคัญ ได้แก่ จัดทำแผนการดำเนินโครงการให้ชัดเจน และมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารสาธารณภัยให้ชุมชนทราบล่วงหน้าก่อนดำเนินโครงการ เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมโครงการทุกคนมีโอกาสมีส่วนร่วมแสดงความสามารถและได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของชุมชน จัดให้มีจำลองสถานการณ์ฝึกซ้อมแผนการอพยพประชาชนและแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ในการจัดการความเสี่ยงภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน ติดตามให้คำแนะนำการดำเนินงานกิจกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของคณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของชุมชนและติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำผลการประเมินใช้ปรับปรุงการดำเนินงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของชุมชน

นวนลน้อย ธนะชัยศรี (2552) การศึกษาศักยภาพ ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า ตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีวิถีชีวิตของชุมชนที่เรียบง่ายมีความสะดวกสบาย การเดินทางใช้เรือพาย และเรือยนต์ ในลำคลองดำเนินสะดวกเป็นที่นัดของเรือพายใหญ่น้อยนับร้อย ๆ ลำมาชุมนุมซื้อขายสินค้าการเกษตร สินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง ผู้เป็นเจ้าของเรือสวมเสื้อสีทึบสวมหมวก และงอบใบลาน สำหรับนักท่องเที่ยวต่างประเทศแล้วปรากฏการณ์เช่นนี้ถือเป็นสิ่งมหัศจรรย์หนึ่งเดียว ตลาดน้ำจะเริ่มคึกคักตั้งแต่ 06.00 น. ไปจนถึงประมาณ 11.00 น. เป็นประจำทุกวัน แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น วัดโชติทายการามเป็นวัดที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ บ้านแจ็กฮวดมหาตเล็กสมัยโบราณ วัดราชบุรุษเจริญธรรม วัดหลักหรัดนาราม วัดโคกหลวง ซึ่งนอกจากจะเป็นโบราณสถานแล้วยังร่มรื่นไปด้วยต้นลำต้นหมขนาดยักษ์ และวัดประสาธสิทธิ์เป็นวัดที่ประดิษฐานรูปปั้นหลวงพ่อดำรัตนโรจน์ฤทธิ์ ซึ่งชาวบ้านนับถือ และศรีทธานในความศักดิ์สิทธิ์ โดยสรุปการศึกษาศักยภาพ ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตศักยภาพ ของชุมชนในตลาดน้ำดำเนินสะดวก และแนวทางในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ผลการวิจัย

สามารถใช้เป็นข้อมูลสำหรับผู้ประกอบการ และประชาชนในชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้รู้แนวทางในการพัฒนาศักยภาพ แหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสืบไป

เกษราพร ทิราวงศ์ และอำนวยการใหญ่ (2554) *การพัฒนาศักยภาพ ชุมชนบ้านแม่แรม ตำบลเตาปูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน* พบว่าจากการรวมกันวิเคราะห์ทรัพยากรร่วมกันของกลุ่มตัวอย่างและได้เลือกทรัพยากรที่จะใช้เป็นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน บ้านแม่แรม คือทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม โดยระบุกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่แรม ได้แก่กิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น กิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมชมวิถีชีวิตด้านเกษตรกรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ กิจกรรมด้านการมีส่วนร่วมหรือกิจกรรมรวมกลุ่มในชุมชนหลังจากที่มีการสำรวจและวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวพร้อมระบุทรัพยากรหลักที่จะใช้เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแม่แรม และได้มีการพัฒนาศักยภาพ ชุมชนด้านบุคลากรการท่องเที่ยวโดย ในชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาศักยภาพ ชุมชนของตน ซึ่งในการจัดตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ ชื่อ “กลุ่มการท่องเที่ยวบ้านแม่แรม” โดยมีคณะทำงานจากการคัดเลือกแบ่งแยกตามฝ่ายต่างๆพร้อมภาระหน้าที่ ได้ แสวงหาแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดย จัดอบรมขึ้นมา 2 หลักสูตร ได้แก่ โครงการฝึกอบรมหลักสูตร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการพัฒนาชุมชนจังหวัดแพร่ ด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

นาฏสุดา เชนนะสิริ (2556) ได้รายงานการวิจัย *การพัฒนาศักยภาพ ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร: กรณีจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดชลบุรี* การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความต้องการของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในการพัฒนาศักยภาพ ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) ศึกษาพฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 3) พัฒนาศักยภาพ ชุมชนให้เกิดการบูรณาการสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม 4) พัฒนาคู่มือการอบรมพัฒนาศักยภาพ ชุมชนและคู่มือการท่องเที่ยวในชุมชน 5) สร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed methods) ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรและแม่บ้าน เกษตรกรส่วนใหญ่มีความต้องการความรู้ด้านการแปรรูปผลผลิตเกษตร จากการสอบถามนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เคยท่องเที่ยวที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดชลบุรี 400 คน พบว่า มีความต้องการระดับมากในประเด็นการเยี่ยมชมสวนผลไม้ กิจกรรมการทำอาหารหรือรับประทานอาหารที่เป็นผลผลิตของแหล่งเกษตร การซื้อน้ำผลไม้และผลผลิตเกษตรมีความคาดหวังเรื่องความสะดวกในการเดินทาง และการประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ตในการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการที่ศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียงหรือสวนไม้ดอกไม้ประดับเมืองร้อน เรื่องการทำ น้ำสมุนไพรจากดอกส้มแขก อัญชัน และดาหลา อบรมที่ศูนย์การเรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่เรื่อง การทำน้ำพริกเผาเห็ดสูตรกุ้ง ผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจระดับมากที่สุด ในประเด็นความรู้ ความสามารถของวิทยากร และความคุ้มค่าที่ได้รับตามลำดับการทดลองบริการนักท่องเที่ยวทั้ง 2 แห่ง ผู้เข้าเยี่ยมชมมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด เรื่องความเหมาะสมและความพร้อมของสถานที่ การสาธิต การอธิบายของวิทยากรและความรู้ที่ได้รับ ทั้งนี้ การพัฒนาคู่มือการอบรมพัฒนาศักยภาพ ชุมชนมี 5 หัวข้อ และคู่มือการท่องเที่ยวในชุมชนมี 6 หัวข้อ ตำบลศรีสุนทรได้เครือข่ายเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบางหวานพัฒนาจากตำบลกมลา อำเภอกระบุรี ส่วนตำบลหนองหงษ์ ได้เครือข่ายบุคคล จากคณะเกษตรและชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ผลการวิจัยสรุปได้ว่าในการพัฒนาศักยภาพ ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืนต้องได้รับความร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่นและจากสมาชิกชุมชน ต้องมีการติดตามและพัฒนาศักยภาพ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญคือชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินการอย่างยุติธรรมและทั่วถึง

จำเนียร ชุมทโสภาค (2553) ศึกษา *รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพ ของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมเพื่อ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง* วัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาศักยภาพ ชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง (2) สร้างรูปแบบการเสริมสร้าง ศักยภาพ ของคนในชุมชนเพื่อให้สามารถเข้าร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนในกลุ่มจังหวัดภาค กลางตอนล่าง และ (3) ทดสอบรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพ ของชุมชนเพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมในการ พัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และการวิจัยเชิงสำรวจ และการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก 12 กิจกรรมกลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือภาคีด้านการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างชาติ และกลุ่มผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนทั้ง 4 ชุมชนในภาคกลางตอนล่างมีศักยภาพ ทั้งในด้าน ความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนมีความพร้อมในการพัฒนาศักยภาพ การท่องเที่ยว (2) การสร้างรูปแบบเป็นกระบวนการสะท้อนความต้องการของชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน ทดสอบด้วยรูปแบบกระบวนการสร้างเกลียวสัมพันธ์ในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งได้รูปแบบ “กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” และ (3) รูปแบบที่ เหมาะสมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่างประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ สำรวจความต้องการ และการเตรียมการของชุมชนการท่องเที่ยว การสร้างกระบวนการฉันทมติของการ ออกแบบการเรียนรู้ของชุมชนด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว และการติดตามประเมินผลการพัฒนา ศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยว มีทั้งหมด 16 กิจกรรม ได้แก่ (1) คัดสรรชุมชนที่มีการดำเนินงานท่องเที่ยว (2) ประเมิน ศักยภาพ และความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยว (3) ให้ชุมชนสะท้อนความต้องการในการพัฒนา การท่องเที่ยว (4) ตรวจสอบความต้องการของชุมชนโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว (5) วิเคราะห์ศักยภาพ ชุมชน และบูรณาการความต้องการในการพัฒนาด้านการ (6) สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมาย (7) บรรยายด้านการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (8) การศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (9) การประชุม ปฏิบัติการด้านการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (10) การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนด้านการท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืน (11) ประเมินความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมเสริมศักยภาพ (12) การสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำ ชุมชน (13) การติดตามผลที่ได้จากกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชน (14) การ ประเมินผลภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพ ของคนในชุมชน (15) การประเมินผลศักยภาพ ชุมชนในมุมมองของผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน (16) การปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี ญัตติพงศ์ แก้วทอง และ หัตยา คุณไธ (2557) ดำเนินการ *พัฒนา ศักยภาพ ชุมชนในการวิจัยด้วยกระบวนการเรียนรู้ด้านการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรป่า ชายเลน ชุมชนบ้านบุโบย ตำบลแหลมสน อำเภอลง จังหวัดสตูล* งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง กระบวนการเรียนรู้ด้านการวิจัยเพื่อจัดการป่าชายเลน และการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าชาย เลน และเพื่อพัฒนาศักยภาพ ทิววิจัยชุมชนในการจัดการป่าชายเลน โดยวิธีการวิจัยมีทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ โดยเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้กับทิววิจัยชุมชนประกอบด้วย การเรียนรู้ในเรื่องหลัก และวิธีการทำวิจัย ประสบการณ์การจัดการป่าชายเลนกับชุมชนเครือข่าย และหลักการประเมินมูลค่าทาง เศรษฐศาสตร์ พร้อมทดลองประเมินมูลค่าป่าชายเลน ผลที่ทิววิจัยชุมชนได้รับ คือ ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับประเด็นกระบวนการวิจัย ชุมชนเข้าใจขั้นตอนการวิจัย สามารถตั้งโจทย์วิจัย และลำดับ ความสำคัญของปัญหาได้ เข้าใจเครื่องมือเก็บข้อมูลชุมชน 18 เครื่องมือและสามารถนำเครื่องมือไปใช้ได้ สามารถสร้างแบบสอบถาม และเข้าใจหลักการสุ่มตัวอย่าง กระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดทำให้ทิววิจัยเพิ่ม

ศักยภาพ ในด้านการวิจัย ผลจากการเรียนรู้และทดลองประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ทำให้ทีมวิจัยมีความตระหนักในมูลค่าและความสำคัญของทรัพยากรท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่การใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน และข้อมูลเชิงปริมาณในการประเมินมูลค่าปริมาณไม้เป็นกรณีตัวอย่างให้กับทีมวิจัยพบว่า มูลค่าไม้ใหญ่รวมทั้งหมดเท่ากับ 17,850,060.80 บาท มูลค่าไม้หนุมรวมทั้งหมดเท่ากับ 4,388,400 บาท มูลค่ากล้าไม้ทั้งหมดเท่ากับ 22,936,704 บาท

2. ประเด็นการมีส่วนร่วม

นาคม อธิสุวรรณจักร (2541) ศึกษาเรื่อง *ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา อำเภอสวนผึ้งจังหวัดราชบุรี* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนครัวเรือน ซึ่งอาศัยอยู่ในอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ไม่น้อยกว่า 1 ปี โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับปานกลาง สำหรับผลการวิเคราะห์การผันแปรทางเดียว พบว่า อายุ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ประชาชนไม่เห็นความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดงบประมาณและบุคลากรในการจัดการดูแลสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนขาดการให้ความร่วมมือและประสานงานกันระหว่างประชาชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง อีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผน การจัดการดูแลรักษาสถานที่ท่องเที่ยว รวมถึงไม่มีหน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

มาลินี วินเซนต์ (2553) ศึกษาเรื่อง *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภูเขาศร: กรณีศึกษาตำบลหนองไฮ อำเภอเสนางนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการและรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภูเขาศร ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภูเขาศร ตำบลหนองไฮ อำเภอเสนางนิคม จังหวัดอำนาจเจริญผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมหากประชาชนไม่มีความรู้ลึกถึง ความผูกพัน ความเคารพ ตลอดจนความเป็นเจ้าของแล้วนั้นกิจกรรมต่าง ๆ อาจจะไม่สำเร็จและดำรงอยู่ได้ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นคุณค่า ความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภูเขาศร และประโยชน์ที่จะได้รับจากการท่องเที่ยวจะเห็นเพียงแต่ประโยชน์ของตนเอง หรืออาจเป็นเพราะการขาดความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งดำเนินงานต่าง ๆ อาจขึ้นอยู่กับนโยบายการบริหารภาครัฐบาล ทำให้การสั่งการไม่ตรงตามความต้องการของท้องถิ่น ทำให้ประชาชนเกิดความไม่เข้าใจไม่อยากจะเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผลทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อย ที่ผ่านมามีชุมชนตำบลหนองไฮสามารถแก้ปัญหาในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้ระดับหนึ่ง ซึ่งจากการที่กลุ่มชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาได้ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้และตอบสนองความต้องการของชุมชนได้นั้นเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญประการหนึ่งของการมีศักยภาพ ของชุมชน และเนื่องจากชุมชนยังมีความเกาะเกี่ยวเหนียวแน่นทางวัฒนธรรม ระบบคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ รวมทั้งอุดมการณ์เพื่อแก้ปัญหาอย่างแท้จริง การพิจารณาปัญหาของชุมชนก็ใช้ระบบคุณธรรมในการตัดสินใจด้วยความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน โดยไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแต่อย่างใด สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่เอื้อให้ชุมชนมีศักยภาพ และมีความศรัทธาเกิดขึ้นในกลุ่มของชุมชนเอง

บังอร ทาประเสริฐ (2552) ศึกษาเรื่อง ตลาดน้ำวัดลำพญา : การจัดการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า การจัดการตลาดน้ำวัดลำพญา เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงเพื่อขยายโอกาสทางการตลาด เป็นการเกื้อกูลกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในจังหวัดเดียวกัน คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับตลาดน้ำวัดดอนหวาย มีคณะกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดลำพญา มีแผนใหม่ในการดำเนินการ มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่แน่นอน บทบาทการมีส่วนร่วมแต่ละภาคส่วนมีเจ้าอาวาสวัดลำพญา พระภิกษุสามเณร สภาวัฒนธรรมตำบลลำพญา และผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่โรงเรียน ผู้อำนวยการ ครู นักเรียน นักท่องเที่ยว คนในพื้นที่ พ่อค้าแม่ค้า การท่องเที่ยวภาคกลางเขต 1 เจ้าหน้าที่รัฐให้งบประมาณสนับสนุน มีแผนการท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดลำพญา 3 แผน แบบที่ 1 เดินทางโดยนั่งรถประจำทาง แบบที่ 2 เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว แบบที่ 3 เดินทางนั่งรถตู้ประจำทาง ซึ่งแต่ละแผนนั้นนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ เริ่มออกจากจุดที่กำหนด และปลายทางอยู่ที่ตลาดน้ำวัดลำพญา โดยสรุปผลการวิจัยให้แนวทางการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในชุมชน เด็กและเยาวชนให้รักและหวงแหนทรัพยากร และมรดกทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่น ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรส่งเสริมแผนการท่องเที่ยวชุมชนให้มีกิจกรรมตลอดปีเพื่อเพิ่มรายได้ชุมชน และควรร่วมกันประชาสัมพันธ์เอกลักษณ์ของตลาดน้ำวัดลำพญาเพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางน้ำสามารถใช้ข้อเสนอนี้ไปพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวได้

3. ประเด็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เขาวลิต สิทธิฤทธิ์ และคนอื่นๆ (2545) จัดทำรายงานวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมในตำบลกรุงชิง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาสภาพ การณ์ สถานภาพ และองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อสร้างรูปแบบความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน และเพื่อจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยที่ดำเนินการโดยชาวบ้านในชุมชนกรุงชิงทั้งหมด บทบาทและหน้าที่หลักเป็นของชาวบ้านเพื่อมุ่งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน นำแผนมาสู่การปฏิบัติ มีการนำผลการปฏิบัติมาทบทวน ปรับปรุงเพื่อให้ผลที่ได้มีคุณภาพ เป็นที่พอใจของชุมชน มีการร่วมกันค้นหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน ภายใต้แนวคิดของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ในการร่วมกันกำหนดทิศทาง ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งสู่ความยั่งยืนต่อไป ผลการวิจัยพบว่า(1) ได้รับแบบโครงสร้างพร้อมคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนกรุงชิง (2) ชาวบ้านเรียนรู้วิธีการค้นหาคำตอบของชุมชนโดย กระบวนการวิจัยท้องถิ่น ภายใต้ข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ (3) การสร้างรูปแบบความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (4) เกิดการบูรณาการแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนบทสรุปจากงานวิจัยในครั้งนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ภายใต้แนวคิดสู่การจัดการที่ยั่งยืน เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ช่วยกันดูแลรักษาในรูปของการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย เพื่อสุดท้ายชุมชนกรุงชิงสามารถที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล และพึ่งพาต่อไป

นัยนา ทองศรีเกตุ, นิพัฒน์ บุญเพชร และวิณณสาส์น นุ่นสุข (2545) จัดทำรายงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพ การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช มุ่งเน้นศึกษาสภาพ ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนคีรีวงที่ผ่านมาศึกษาประวัติศาสตร์

ชุมชน และศึกษาแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐาน คุณภาพ การจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนโดยยึดชุมชนเป็นหลักในการศึกษา ทั้งความพร้อม และความต้องการของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับชุมชนการรวบรวมข้อมูลโดยวิธีศึกษาประวัติศาสตร์ วิธีการวิจัยภาคสนาม และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในอดีตขาดการประสานงานที่ดีจึงทำให้มีปัญหาในการควบคุมระเบียบและความรับผิดชอบในการดูแลสภาพ ป่าธรรมชาติ และการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ไม่มีเอกภาพ ในการจัดการท่องเที่ยว (2) ค้นพบความรู้ท้องถิ่น ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ราวพุทธศตวรรษที่ 20-23 ปรากฏหลักฐานการมีชุมชนในบริเวณวัดศรีวัง เนื่องจากพบซากเจดีย์เก่าและอิฐก่อสร้างจากการศึกษาประวัติศาสตร์โดยการขุดค้น มีการกล่าวถึงบรรพบุรุษและการเข้ามาในชุมชนหลายกระแส และ (3) พบข้อมูลในการวางแผนงานวิจัยเพื่อพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนศรีวัง 3 แผนงาน แผนงานพัฒนาศักยภาพ ของผู้นำองค์กรในชุมชนศรีวัง แผนงานการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และแผนงานจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชน

มิตรา สามารถ (2543) จัดทำ รายงานการวิจัยเรื่อง *การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ* กลุ่มตัวอย่าง คือ ชุมชนท้องถิ่นพื้นที่ 5 จังหวัด คือ บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อุทยานแห่งชาติเขาหลวงเฉพาะในพื้นที่อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช คลอดบางช้าง อำเภอสามพรานจังหวัดนครปฐม บ้านโคกเกตุ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และบ้านดงกุดหวาย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท้องถิ่นล้วนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ทุกแนวทางและมีสัดส่วนของความเข้มข้นในการมีส่วนร่วมค่อนข้างสูงเป็นส่วนใหญ่ ภาพ รวมของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นพบว่า (1) การก่อตัวของกลุ่มในชุมชนท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) การตัดสินใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนท้องถิ่น คือ ดำเนินกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ วางแผนดำเนินการตามขั้นตอนและกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ผลประโยชน์ที่สมาชิกควรได้รับ (3) การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/องค์กร ชุมชนมีส่วนร่วม คือ ตั้งคณะกรรมการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (4) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องสอดคล้องกับความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่น (5) การปฏิบัติงานแบบมีส่วนร่วม คือ เป็นเครือข่ายความร่วมมือ แบ่งภาระหน้าที่ให้เกิดความชัดเจน (6) ทูทางสังคม คือ ความรู้พื้นบ้านและภูมิปัญญาชาวบ้าน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (7) ผลตอบแทนหรือประโยชน์อื่น ๆ ได้แก่ เงินรายได้จากการดำเนินการท่องเที่ยว การขายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เปิดร้านขายอาหารและของที่ระลึก และ (8) การพัฒนาชุมชน เป็นผลลักษณะนามธรรม ได้แก่ ความรู้ในสิ่งใหม่ ความเป็นระเบียบของสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และความรู้สึกรักและหวงแหนในสิ่งที่ดีงามของชุมชน

เบญจา จันทร, ประชุมพร รังษิวงศ์ และพงระภี ศรีสวัสดิ์ (2547) ศึกษา *โครงการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลองจังหวัดราชบุรี* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี และศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการจำหน่ายอาหาร-ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ และประชาชน

ในพื้นที่ จำนวน 417 ตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนท้องถิ่นในกลุ่มผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบาย และร่วมปฏิบัติตามนโยบาย ส่วนกลุ่มที่เป็นผู้ให้บริการ ผู้ประกอบการ และประชาชนจะร่วมเสียสละแรงงาน ในกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยว โดยผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และอายุมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ศิริภรณ์ ภิญโญชูโต (2550) ศึกษาเรื่อง *รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยความร่วมมือขององค์กรท้องถิ่นและชุมชนบ้านช่วงบุก ตำบลห้วยไร่ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร่* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ และศักยภาพ ชุมชนบ้านช่วงบุกที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยความร่วมมือขององค์กรท้องถิ่น และชุมชนบ้านช่วงบุก ตำบลห้วยไร่ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร่ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านช่วงบุกมีสภาพ และศักยภาพ ที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยความร่วมมือมีการดำเนินการร่วมกัน 4 ด้านคือ ด้านบริหารการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ด้านบริการ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และด้านการสร้างพันธมิตรการท่องเที่ยว ผลการทดลองรูปแบบพบว่า นักท่องเที่ยวชาวบ้าน และองค์กรท้องถิ่น มีความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โดยความร่วมมือขององค์กรท้องถิ่น และชุมชนบ้านช่วงบุกโดยนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อรูปแบบกิจกรรม และการบริการท่องเที่ยว เนื่องจากได้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และผักพื้นบ้าน การดูแลสุขภาพ การเดินป่าออกกำลังกาย และเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพ การเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้านจากการพักผ่อนแบบโฮมสเตย์ การบริโภคอาหารปลอดสารพิษ และได้ร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านมีความพึงพอใจเนื่องจากได้มีส่วนร่วมดำเนินการ มีโอกาสได้แสดงความสามารถในการบริการ และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และได้รายได้จากการบริการการท่องเที่ยว และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีความพึงพอใจ เนื่องจากได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวมีประสบการณ์การทำงานร่วมกันกับชาวบ้าน และได้ใช้ศักยภาพ ในการหนุนเสริมกิจกรรมชุมชน

ประกอบ วงศ์มณีรุ่ง (2552) ศึกษา *ปัญหาการจัดการท่องเที่ยวตลาดน้ำอัมพวาจังหวัดสมุทรสงคราม* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการการท่องเที่ยวตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ กับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคือ ผู้ท่องเที่ยว จำนวน 369 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบสมมติฐานด้วยการหา t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way ANOVA) ทั้งนี้กำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อการจัดการท่องเที่ยวตลาดน้ำอัมพวาทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านชุมชน ด้านการบริการผู้ขายสินค้า และด้านภาครัฐราชการ (เทศบาล/จังหวัด) มีค่าเฉลี่ย 3.51 3.49 และ 3.14 ตามลำดับ ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า นักท่องเที่ยวที่มีอายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ค่าใช้จ่าย และระยะเวลาในการท่องเที่ยวต่างกันมีผลทำให้ความพึงพอใจเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ทั้งนี้โดยกำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ณปภัช เจริญผล (2554) *ตลาดน้ำภาคกลาง : การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยองค์กรชุมชน* มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาด้านความเป็นมา และวัฒนธรรมความสำคัญของตลาดน้ำชุมชนภาคกลาง ศึกษาสภาพ และปัญหาการจัดการตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในภาคกลาง และศึกษาแนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการตลาดน้ำให้สนองต่อความต้องการของประชาชน และชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันการจัดการตลาดน้ำเป็นการจัดการโดยองค์กรชุมชน 2 รูปแบบได้แก่ กลุ่มผู้นำองค์กรชุมชนที่เป็นตัวแทนของคนในพื้นที่ และกลุ่มผู้นำองค์กรแบบเอกชน ด้านสภาพ ปัญหาที่พบคือ ปัญหาของผู้นำองค์กร ปัญหาด้านความร่วมมือ ปัญหาด้านงบประมาณ ปัญหาด้านพื้นที่ ปัญหาด้านสาธารณูปโภค ปัญหาด้านผลประโยชน์ และความขัดแย้ง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านสินค้า และการบริการ ตลอดจน

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่สอดคล้องต่อสภาพ การจัดการ และปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ ดังนั้นแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมี 7 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านองค์กร (2) ด้านการอนุรักษ์ (3) ด้านสิ่งแวดล้อม (4) ด้านมาตรฐานสินค้า ราคา และบริการ (5) ด้านกิจกรรม (6) ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม และ (7) ด้านการประชาสัมพันธ์ รูปแบบการจัดการตลาดน้ำภาคกลางจึงเน้นความสัมพันธ์ด้านแหล่งน้ำ ความร่วมมือจากชุมชน วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีที่สอดคล้องต่อสภาพ ของชุมชน โดยมีหลักการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 6 ยุทธศาสตร์สำคัญคือ (1) ยุทธศาสตร์การพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยว (2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม (3) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว (4) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาสินค้าท้องถิ่น (5) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาด้านการตลาด และ (6) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาสื่อ และการประชาสัมพันธ์ โดยสรุปการพัฒนารูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นจึงควรตระหนัก และคำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก โดยไม่ส่งผลกระทบต่อด้านวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม อันจะนำมาสู่รูปแบบการจัดการตลาดน้ำที่ยั่งยืนต่อไป

4. ประเด็นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

มนัส ศุภลักษณ์ (2544) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการพัฒนาระบบการเรียนรู้ และดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ โดยมุ่งสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนในทุก ๆ มิติ การวิจัยได้ดำเนินตามกรอบแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework) ที่เริ่มจากมโนทัศน์ (concept) เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีเนื้อหามุ่งหวังให้เกิดความยั่งยืนในทรัพยากรธรรมชาติ ความยั่งยืนในการบริหารจัดการ และความยั่งยืนของผู้ที่เกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศบ้านโป่งกิจกรรมนี้ใช้กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นหลัก โดยเริ่มต้นจากขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม และพัฒนาไปสู่ขั้นลงมือปฏิบัติการ และมุ่งสู่ขั้นขยายตัว และขั้นพลัง คือ สามัคคีต่อไปโดยผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จนเกิดพัฒนาการทำให้ประชาชนกลายเป็นผู้วิจัยเอง ทั้งเป็นเป้าหมายของการวิจัย และเป็นผู้รับผลประโยชน์ของการวิจัยด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมไปสู่รูปแบบการมีส่วนร่วมที่แท้จริง คือรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) และรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบความร่วมมือ (cooperation) ผลของการวิจัยพบว่า (1) ชาวบ้านบ้านโป่งมีศักยภาพ ในด้านทรัพยากรท่องเที่ยวมาก ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านวัฒนธรรมในด้านศักยภาพ การบริหารจัดการพบว่า ชาวบ้านต้องการและพร้อมในการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ และได้ตั้งชมรมขึ้นเพื่อดำเนินธุรกิจดังกล่าว (2) ชมรมสามารถพัฒนารูปแบบการบริหารการนำท่องเที่ยวและจัดดำเนินการบริหารจัดการด้วยตนเองเมื่อได้ศึกษาเจตคติและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวแล้ว พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เห็นว่าทรัพยากรท่องเที่ยวต่าง ๆ ของบ้านโป่ง ส่วนใหญ่ว่าอยู่ในเกณฑ์ดีและดีมาก และนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มมีความพึงพอใจสูงต่อการให้บริการด้านต่างๆ ของชมรม (3) เมื่อได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วม (type of participation) ก็พบว่า ใน 4 ขั้นตอนหลักของการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมย่อย 23 กิจกรรมได้ภาพ รวมของรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) 9 กิจกรรม แบบความร่วมมือ (cooperation) 4 กิจกรรม แบบได้รับความช่วยเหลือ (assistentialism) 8 กิจกรรม และแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestication) 2 กิจกรรม พบว่า เงื่อนไขของรูปแบบการมีส่วนร่วมอยู่บนฐานของขีดความสามารถของสมาชิกชมรมในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และ (4) ในด้านผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศนั้นชาวบ้านบ้านโป่งมีความพึงพอใจมากถึงมากที่สุดต่อผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนทั้งในด้าน

เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านมีโอกาสสร้างรายได้มากขึ้น ในด้านสังคม ชาวบ้านมีความพึงพอใจที่ได้มีโอกาสพบเพื่อนใหม่ ๆ และสร้างมิตรภาพ กับนักท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ชุมชนก็ดีขึ้น มีความภูมิใจในคุณค่า และวัฒนธรรมของตนมากขึ้น ในด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า และธรรมชาติมากขึ้น บ้านเรือนและบริเวณเป็นระเบียบเรียบร้อยและสะอาดขึ้น นอกจากนี้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมและพูดคุยกับชาวบ้านทั่วไป พบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศเป็นกิจกรรมที่ดี ที่ชาวบ้านยอมรับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่ชุมชนบ้านโป่งอย่างแท้จริงและเห็นว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนได้

มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ (2548) ได้จัดทำรายงานสิ้นสุดโครงการระยะที่ 1 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเขตภาคกลางตอนล่าง โดยงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่การดำเนินการ จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการในระดับภูมิภาคภาคกลางตอนล่างในพื้นที่ 8 จังหวัด จำแนกตามระบบบริหารงานกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ กาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม กลุ่มที่ 2 ได้แก่ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ โดยทำการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินความเหมาะสมของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง เพื่อปรับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด ให้สอดคล้องกลมกลืนต่อลักษณะและรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้ (1) รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัด (2) ดำเนินการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นด้วยเทคนิคการวิเคราะห์แบบ SWOT Analysis ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (3) วิเคราะห์ศักยภาพ การท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด เชื่อมโยงสู่กลุ่มจังหวัด และระดับภูมิภาค และ (4) ประเมินความสอดคล้องของแผนยุทธศาสตร์ท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัดกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัดเชื่อมโยงสู่ระดับภูมิภาค ผลการวิจัยพบว่า

1. การวิเคราะห์ศักยภาพ การท่องเที่ยวในระดับภูมิภาค ทั้ง 4 ด้าน พบว่า

1.1 ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว มีทรัพยากรหลากหลาย และมีศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวสูง แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจและการมีส่วนร่วมในด้านการวางแผนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ขาดการศึกษาศักยภาพ การรองรับได้ของพื้นที่ท่องเที่ยว และบางจังหวัดมีปัญหาทางด้านมลพิษสิ่งแวดล้อม

1.2 ด้านความพร้อมโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค มีความพร้อมสามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ มีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงกันและไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร แต่ยังมีปัญหาด้านป้ายชี้ทางแผ่นดินทรุดจากการใช้น้ำใต้ดิน ปัญหาการบำบัดน้ำเสีย ปัญหาขยะ การจราจร และอุบัติเหตุ

1.3 สิ่งอำนวยความสะดวกสบายและบริการด้านการท่องเที่ยว มีการจัดทำข้อมูลและการบริการด้านการท่องเที่ยว แต่ระบบการบริการข้อมูลยังขาดประสิทธิภาพ ผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวขาดความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการให้บริการและขาดทักษะทางภาษา

1.4 ด้านการตลาดการท่องเที่ยว มีทรัพยากรท่องเที่ยวพร้อมขายที่หลากหลายมีภาพลักษณ์ด้านท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่น สอดคล้องกลมกลืนกับภาพลักษณ์การท่องเที่ยวแต่ยังขาดการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวร่วมกัน

2. ความสอดคล้องของแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัด ผลการวิจัยการประเมินความสอดคล้องของแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง พบว่า แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของจังหวัด ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง มักเป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาธุรกิจบริการ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวพื้นฐาน กิจกรรมการท่องเที่ยว

ทางเลือก การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยว การมุ่งเน้นการฟื้นฟูและปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อรองรับการพัฒนาที่ยั่งยืน การส่งเสริมอนุรักษ์เผยแพร่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว การศึกษาสำรวจทรัพยากรเพื่อหาแนวทางรองรับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น และการเสริมสร้างศักยภาพ และพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว

แผนยุทธศาสตร์จังหวัดด้านการท่องเที่ยว ที่ไม่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนล่าง มักเป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาจังหวัดในด้านเศรษฐกิจ และสังคมที่ไม่เกี่ยวข้องกับทางพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยตรง อีกทั้งมุ่งเน้นการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับศักยภาพ และความเหมาะสมของแต่ละจังหวัดอันอาจนำไปสู่การเกิดผลกระทบเชิงลบที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้

นำชัย ทนุผล และคนอื่น ๆ (2543) ได้จัดทำ รายงานการวิจัยเรื่อง *การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่* เป็นการวิจัยและพัฒนาที่ประยุกต์รูปแบบจำลองการประเมินผลของ Center of Study and Evaluation (CSE model) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อทราบถึงศักยภาพ ของชุมชนบ้านโป่งในการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อศึกษาและพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการบริหารจัดการและดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นฐาน เพื่อศึกษาลักษณะหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการบริหารจัดการ และดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว และเพื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การดำเนินการวิจัยได้ดำเนินการโดยการยึดกรอบการประเมินผลตามรูปแบบจำลองการประเมินผล CSE ซึ่งแบ่งเป็น 5 ตอน คือ (1) ขั้นสืบค้นปัญหาและความต้องการ (need assessment) ผลการดำเนินการวิจัยในขั้นตอนนี้พบว่า ชุมชนบ้านโป่งมีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เป็นอย่างดี (2) ขั้นการวางแผนแก้ปัญหา (program planning) ขั้นนี้คณะผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค AIC--Appreciation, Influence, and Control ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาหลักของประชาชนบ้านโป่ง หากแต่ชุมชนยังมีทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ค่อนข้างสมบูรณ์สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาได้ (3) ขั้นการประเมินผลการดำเนินงาน (implementation evaluation) หลังจากชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งได้เตรียมความพร้อมในการดำเนินงานให้บริการการท่องเที่ยว ผลการประเมินได้ถูกนำเสนอในการประชุม คณะกรรมการและสมาชิกชมรม เพื่อพิจารณาตัดสินใจในการปรับปรุง และปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการให้บริการการท่องเที่ยวให้เป็นที่พอใจของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชนให้ยั่งยืน (4) ขั้นการประเมินผลความก้าวหน้า (progress evaluation) หลังจากชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งได้ปรับปรุงรูปแบบและวิธีการดำเนินการให้บริการตามผลการประเมินแล้ว ผลการประเมินในขั้นตอนนี้พบว่า นักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจสูงกว่าการประเมินในขั้นการดำเนินงาน ซึ่งหมายความว่า ชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งได้ปรับปรุงรูปแบบและวิธีการดำเนินธุรกิจบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เหมาะสมถูกต้องทิศทางขึ้นตลอดเวลา และ (5) ขั้นการประเมินผลที่เกิดขึ้น (outcome evaluation) ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินธุรกิจของชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ดังเห็นได้จากผลกำไรจากการดำเนินธุรกิจบริการที่นำมาปันผลในการประชุมใหญ่ประจำปี ทุกขั้นตอนของกรอบดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research--PAR)

พลชัย จิตติวิสัยลักษณ์ (2555) ศึกษาเรื่อง *การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ระบบออนไลน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออก ประเทศไทย* มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพ และปัญหาในการ

จัดการความรู้ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (2) สร้างรูปแบบการจัดการความรู้ระบบออนไลน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (3) ประเมินรูปแบบการจัดการความรู้ระบบออนไลน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า (1) รูปแบบการจัดการความรู้ระบบเครือข่ายออนไลน์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจำแนกความรู้และการจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ การประเมินผล และ เครือข่ายการเรียนรู้ออนไลน์ (2) ผลการประเมินตนเองเกี่ยวกับองค์ความรู้ทั้ง 4 ด้าน ของรูปแบบการจัดการความรู้หลังการทดลองสิ้นสุด สูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ .05 ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการใช้รูปแบบการจัดการความรู้ระบบออนไลน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยพบว่า มีความพึงพอใจในระดับมาก

สายรุ้ง วงษาไชย (2554) *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลาดน้ำวัดเชิงท่า จังหวัดลพบุรี* พบว่า แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตลาดน้ำวัดเชิงท่า จังหวัดลพบุรีต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมการเดินทาง และการท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยว และด้านบริการอื่น ๆ ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ด้านสิ่งดึงดูดใจพบว่า จุดเด่นทางศิลปสถาปัตยกรรมของวัดมีเอกลักษณ์ชัดเจน และนักท่องเที่ยวต้องการในระดับมากด้านความปลอดภัยโดยเฉพาะการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในวัด

จิราภรณ์ สว่างวงศ์ (2554) *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดยโสธร* การศึกษาคั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททั่วไปของจังหวัดยโสธร เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นด้านศักยภาพ ของแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดยโสธร และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดยโสธร ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีการแจกแบบสอบถามจำนวน 400 ชุดและการสัมภาษณ์เบื้องต้น 10 คน หลังจากนั้นนำขอมูลมาวิเคราะห์โดยสถิติ ค่าแจกแจงความถี่ และ SPSS ในการวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่า 1) จังหวัดยโสธรมีศักยภาพ ที่จะพัฒนาการท่องเที่ยว เนื่องจากมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่หลากหลายประกอบไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ประเพณีธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก มีความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวเนื่องจากมีมาตรการรักษาความปลอดภัย สวนองค์ประกอบด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีการพัฒนาปรับปรุงต่อไป และควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากขึ้น 2) นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อการมาเที่ยวในภาพ รวมทั้งหมดแล้วอยู่ในระดับปานกลาง 3) แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดยโสธรควรมีการดำเนินการดังนี้ คือ การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายทั้งเส้นทางและกิจกรรม

วรินทร์ธร ธรสารสมบัติ (2556) *ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ลักษณะ และกิจกรรมของความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว และเพื่อศึกษารูปแบบลักษณะ และกิจกรรมของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนที่มีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว การวิจัยครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดของทฤษฎีความร่วมมือโดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ ผู้ให้ข้อมูลภาคเอกชน และผู้ให้ข้อมูลภาคชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวมีรูปแบบการประสานงานโดยจังหวัดได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนแม่บท มีการจัดแบ่งบทบาทหลักที่ชัดเจนของภาคีพัฒนา โดยมีท่องเที่ยว และกีฬาจังหวัดเป็นตัวกลางประสานงานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน ทำให้เกิดความร่วมมือการสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่าง

เหมาะสมโดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนร่วมกำหนดแผนพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกันโดยประสานสนับสนุนบริการอำนวยความสะดวกสามารถทำงานร่วมกันได้ ภาคเอกชนมีการรวมตัวกัน และเป็นหนึ่งในคณะกรรมการทำงานพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำงานเป็นเครือข่ายระหว่างองค์กร และผู้ประกอบการธุรกิจด้านการท่องเที่ยวภายในจังหวัดด้วยกัน มีส่วนร่วมในการเสนอและจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด และชุมชนให้ความร่วมมือกับภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มีการบริหารเป็นรูปธรรม โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนของตนเอง ภาครัฐมีส่วนช่วยผลักดันให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น ส่งเสริมการให้ความร่วมมือกับภาครัฐ และเอกชน ช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีการบริหารเป็นรูปธรรมมากขึ้น

ศิริพร พันธูลี วัฒนา วณิชชานนท์ และจักรกฤษ เตโช (2556) *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบนฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นของเทศบาลแม่หลายอย่างมีส่วนร่วม* มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่นในเทศบาลแม่หลายที่มีศักยภาพ เป็นแหล่งท่องเที่ยว 2) ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรของเทศบาลแม่หลาย และ 3) จัดทำรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เหมาะสมกับบริบทของเทศบาลแม่หลาย ผลการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรบนฐานทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีศักยภาพ ของชุมชนแม่หลายดังนี้ 1) ศูนย์เรียนรู้ 1 ไไร่ 1 แสน 2) ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง 3) ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและพลังงาน 4) ศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นวัดแม่หลาย 8) ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน 9) ศูนย์การเรียนรู้สปาทำนอ นอกจากนั้นแกนนำชุมชนแม่หลายยังได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรทุกกระบวนการดังนี้ 1) สำรวจทรัพยากรภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตร 3) พัฒนาศักยภาพ แกนนำชุมชนแม่หลายเพื่อเตรียมตัวเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 4) ทดลองโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนแม่หลาย 5) กำหนดรูปแบบรายการนำเที่ยวตามศักยภาพ และความเหมาะสมของพื้นที่ 6) คัดเลือกชุมชน และสรุปบทเรียน ทั้งนี้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนแม่หลายที่มีรูปแบบกิจกรรมใน 3 รูปแบบประกอบด้วย โปรแกรมเยี่ยมชมวิถีเกษตรพื้นบ้านบนฐานความพอเพียง ใช้เวลา 1 วัน โปรแกรมเยี่ยมชมชุมชนบนฐานเกษตรชีววิถีใช้เวลา 2 วัน กับ 1 คืน และโปรแกรมเยี่ยมชมภูมิปัญญาพื้นบ้านบนฐานความพอเพียงใช้เวลา 4 วัน 3 คืน

Aref (2011) ศึกษาเรื่อง *Barriers to community capacity building for tourism development in communities in Shiraz, Iran* ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวเป็นการประเมินขีดความสามารถและการจัดการการพัฒนาศักยภาพ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการวิจัยพบว่า สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการสร้างขีดความสามารถในการพัฒนาชุมชนได้แก่ การขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ขาดการจัดสรรทรัพยากรชุมชน ขาดงบประมาณการสนับสนุนการพัฒนาทักษะ และความรู้ของคนในชุมชน การขาดจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของชุมชน การขาดผู้นำที่มีความสามารถ การขาดความตระหนักต่อผลกระทบจากการท่องเที่ยว การขาดการวางแผนพัฒนาชุมชน และการขาดการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งล้วนเป็นสาเหตุที่เป็นอุปสรรคต่อการสร้างขีดความสามารถในการพัฒนาชุมชน

Aref, F., Redzuan, Ma'rof, & Gill, S. S. (2010) ศึกษาเรื่อง *Dimensions of Community Capacity Building: A review of its implications in Tourism Development* ผลการวิจัยพบว่า การนำหลัก CCB ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถของบุคคล องค์กร และชุมชน ในการจัดกิจกรรมการพัฒนา การรู้ถึงบทบาทหน้าที่ และการทำงานร่วมกันเพื่อส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาที่ดีขึ้น ซึ่งหลักการพัฒนาชุมชนแบบ CCB เป็นส่วนหนึ่งในการประยุกต์ใช้ในโครงการเสริมสร้างขีดความสามารถ หรือเสริมสร้างศักยภาพ ในการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 9 มิติ ได้แก่ การมีส่วนร่วม ความเป็นผู้นำที่มีศักยภาพ การพัฒนา

โครงสร้างพื้นฐานชุมชน การจัดสรรทรัพยากรให้เกิดประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่ายกับภาคส่วนอื่นๆ การได้รับเงินสนับสนุนจากภายนอก การพัฒนาทักษะ การพัฒนาความรู้ และการสร้างความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชน ทั้งหมดนี้ทำให้เกิดการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Colton & Whitney-Squire (2010) วิจัยเรื่อง *Exploring the relationship between Aboriginal Tourism and Community development* พบว่า ชุมชนดั้งเดิมจำนวนมากได้พัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาชุมชน โดยมีกรอบการพัฒนาชุมชนคือ การพัฒนาด้านความเป็นอยู่ของชุมชน เศรษฐกิจชุมชน และการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งการพัฒนาการจัดการชุมชนในแต่ละด้านนั้นส่งผลต่อการพัฒนาท่องเที่ยวของอะบอริจิ ซึ่งได้รับประโยชน์จากการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาท่องเที่ยวที่ขยายผลประโยชน์สู่ชุมชน ดังนั้นบทบาทของการสร้างพลังชุมชน และเข้าใจวิธีการวางแผนสำหรับการสนับสนุนการสร้างพลังชุมชน เพื่อเป็นตัวเพิ่มขีดความสามารถผ่านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพ มากยิ่งขึ้น

Bunoa, P. & Carsjens (2012) วิจัยเรื่อง *Local community Participation in Italian National Parks management: Theory versus practice* พบว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นตัวบ่งชี้ของการปฏิบัติที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประเทศอิตาลีให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่คุ้มครองโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในอิตาลี และวัดผลการจัดการพัฒนาจากระดับการมีส่วนร่วมที่นิยมใช้เพื่อจัดการพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ มากขึ้น

Nour (2011) วิจัยเรื่อง *Challenge and advantages of community participation as an approach for sustainable urban development in Egypt* พบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองของประเทศอียิปต์มีหลักสำคัญพื้นฐานคือ การอาศัยการมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาเมืองและที่อยู่อาศัยให้เกิดประสิทธิภาพ ในการให้บริการ ซึ่งการพัฒนาเมืองโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องเกิดความร่วมมือทั้งภาครัฐ และภาคประชาชน ทั้งสองส่วนจำเป็นต้องรับผิดชอบร่วมกันในการพัฒนาโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนต้องมีความพร้อมร่วมมือนำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

กรอบทฤษฎีการวิจัย

เพื่อให้ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ว่าด้วยการเสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรม แนวความคิด ทฤษฎีต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสร้างกรอบทางทฤษฎีการวิจัย (theoretical framework) เพื่อสรุปความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์การวิจัย และแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ดังตารางที่

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

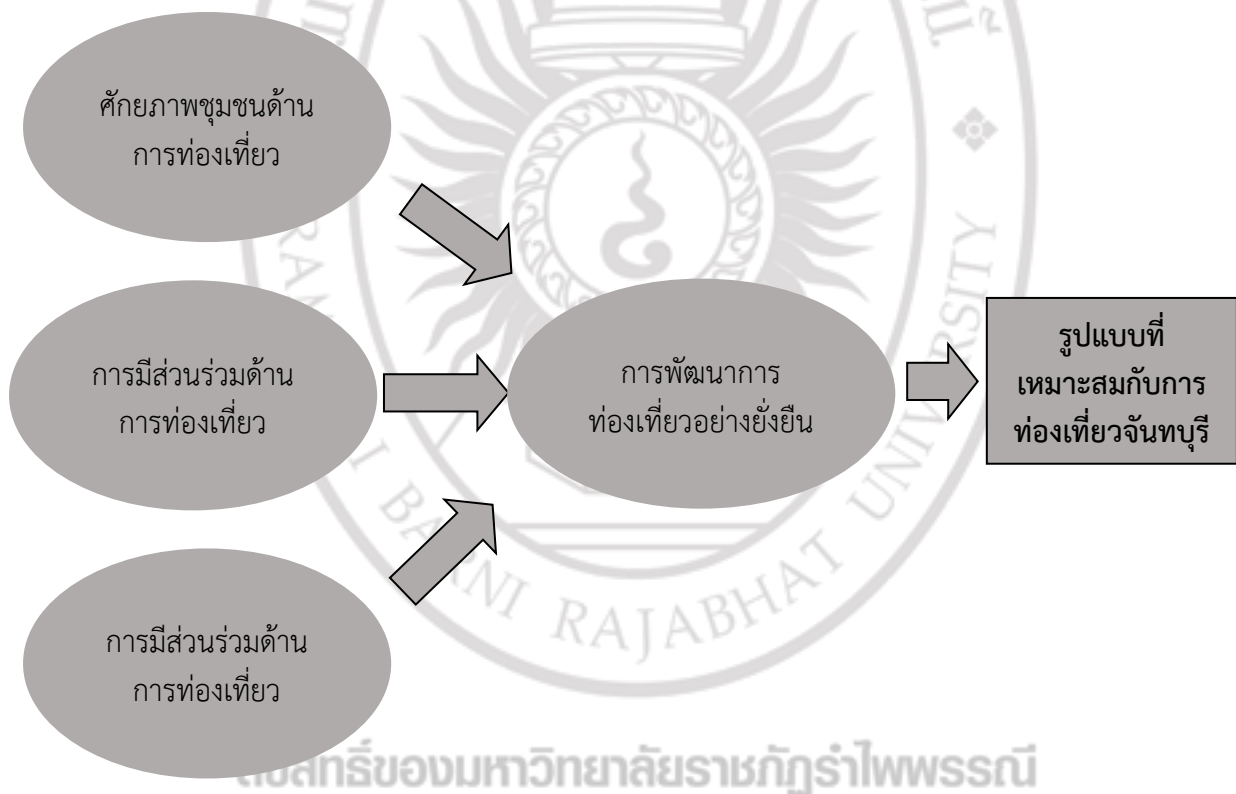
ตารางที่ 2.8 สรุปความคิดทางทฤษฎีกับประเด็นทางการศึกษา

ประเด็นการศึกษา	แนวความคิด ทฤษฎี	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
1. ศักยภาพ ชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี	- การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน - การศึกษาศักยภาพ ชุมชน - แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ เจตคติ และทักษะ	ศักยภาพ ชุมชน - พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (2541) - บุญเรือง ไถวงเลิศ (2553) - นวลน้อย ธนะชัยศรี (2552) - เกษราพร ทิราวงศ์ และ

ประเด็นการศึกษา	แนวความคิด ทฤษฎี	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
		<p>อำนาจพร ไชยยิ่ง (2554)</p> <ul style="list-style-type: none"> - นาฏสุดา เชนนะสิริ (2556) - จำเนียร ชุณหโสภาค (2553) - เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี ญัตติพงศ์ แก้วทอง และ หทัยา คุณโณ (2557) การมีส่วนร่วม - นาคม อีร์สุวรรณจักร (2541) - มาลินี วินเซนต์ (2553) - บังอร ทาประเสริฐ (2552) - Aref (2011) - Aref, F., Redzuan, Ma'rof, & Gill, S. S. (2010) - Colton & Whitney-Squire (2010) - Bunoa, P. & Carsjens (2012) - Nour (2011)
<p>2. การสร้างรูปแบบการเสริมสร้าง ศักยภาพ ของชุมชนเพื่อ พัฒนาการท่องเที่ยวยั่งยืนจังหวัด จันทบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - แนวคิดการพัฒนา และการ สื่อสารแบบมีส่วนร่วม - แนวคิดการสื่อสารการตลาด ท่องเที่ยว 	<p>การจัดการท่องเที่ยว</p> <ul style="list-style-type: none"> - ชาวลิต สิทธิฤทธิ์ และคนอื่น ๆ (2545) - นัยนา ทองศรีเกตุ, นิพัฒน์ บุญเพชร และวิณณสาส์น นุ่นสุข (2545) - มิศรา สามารถ (2543) - เบญจา จันทร, ประชุมพร รังษีวงศ์ และพงระภี ศรีสวัสดิ์ (2547) - ศิราภรณ์ ภิญโญชูโต (2550) - ประกอบ วงศ์มณีรุ่ง (2552)
<p>3. การทดสอบรูปแบบการ เสริมสร้างศักยภาพ ชุมชนที่ เหมาะสมกับการท่องเที่ยวยั่งยืน ในจังหวัดจันทบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ทฤษฎีการพัฒนาศักยภาพ การ พัฒนา และการแพร่กระจาย - ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - ฌปภัช เจริญผล (2554) - มนัส ศุภลักษณ์ (2544) - มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะ วิทยาการจัดการ (2548) - นำชัย ทนุผล และคนอื่น ๆ (2543) - พลชัย จิตติวิสัยลักษณ์ (2555)

ประเด็นการศึกษา	แนวความคิด ทฤษฎี	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
		- สายรุ้ง วงษาไชย (2554) - จิราภรณ์ สว่างวงศ์ (2554) - วรินทร์ธร ธารสารสมบัติ (2556) - ศิริพร พันธุ์ วิวัฒนา วณิชชา นนท์ และจักรกฤษ เตโซ (2556)

จากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งคณะผู้วิจัยนำแนวคิดหลักจากงานวิจัยของ จำเนียร ชุณหโสภาค (2553) และพลชัย จิตติวิสัยลักษณ์ (2555) มากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (conceptual framework) ดังนี้

ภาพที่ 2.4 กรอบแนวความคิดในการวิจัย